

ÇOCUK EMEĞİNİN BİR ALT KÜMESİ OLARAK “SOKAKTA ÇALIŞAN ÇOCUKLAR”

“Children Working On The Street” As A Subset Of Child Labour

Doç.Dr. Hasan Ejder TEMİZ ¹

Burak KULAKSIZ ²

Reference: Temiz, H.E. & Kulaksız, B. (2020). “Çocuk Emeğinin Bir Alt Kümesi Olarak “Sokakta Çalışan Çocuklar””, International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies, Vol:6, Issue:22 ; pp:609-633.

ÖZET

Çocuk emeği kullanımının azaltılmasına ilişkin tüm çabalara rağmen son yirmi yılda yaşanan gelişmeler istenilen düzeye ulaşamadığını göstermektedir. Sokakta çalışan çocuklar çocuk emeğinin en önemli alt kümelerinden biridir. Doğası gereği çocuk emeğinin en kötü biçimlerinden biri olma eğiliminde olan sokakta çalışma, çocukları birçok risk ve tehlikeye açık hale getirmektedir. Çalışmanın amacı çocukları sokaklarda çalışmaya iten faktörleri belirlemek, hangi biçimlerle ve hangi koşullarda çalıştıkları/çalıştırıldıklarını incelemektir. Çalışmanın bir başka amacı ise sokakta çalışan çocukların maruz kalabilecekleri tehlikeleri ve riskleri değerlendirmek, onları sokaktan çekmek-uzaklaştırmak için alınabilecek önlemlerin ve geliştirilebilecek politikaların neler olabileceğini tespit etmektir. Çalışmada betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu bağlamda çalışmadan elde edilen temel sonuç çocukları sokaklarda çalışmaya yönelten en önemli unsurun ekonomik faktör olduğudur. Bunun yanında toplumun geleceğini oluşturan çocukların bu yaşlarda çalışması/çalıştırılmasının onların eğitsel, ruhsal ve bedensel gelişimlerini olumsuz yönde etkilenmesinin de kaçınılmaz olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çalışan çocuk, sokakta çalışan çocuk, çocukların korunması, yoksulluk, enformelleşme

Jel Codes: J13, J21, J46, J71

ABSTRACT

Despite all efforts to reduce child labour use, developments in the last two decades show that the desired level has not been reached. Children working on the streets are one of the most important subsets of child labour. Working in the street, which tends to be one of the worst forms of child labour inherently, makes children vulnerable to many risks and dangers. The aim of the study is to determine the factors that push children to work in the streets, and to examine in which forms and under which conditions they work/they are employed. Another aim of the study is to evaluate the dangers and risks that children working in the street may face, and to determine the measures and policies that can be developed to take them away from the street. The method of descriptive analysis was used in the study. In this context, the main result obtained from the study is that the most important element that leads children to work in the streets is the economic factor. In addition, it has been determined that it is inevitable that children, who constitute the future of the society, to work/to be employed at this age affect negatively to their educational, spiritual and physical development.

Key words: Child labour, children working on street, child protection, poverty, informalization

Jel Codes: J13, J21, J46, J71

1. GİRİŞ

Çocuk çalışması geçmişten günümüze varlık gösteren bir olgu olarak kabul edilmektedir. Çocukların aile ekonomisine katkıda bulunmak için ilk kez Orta Çağ'da dokuma atölyelerinde ve çiftliklerde çalışmaya başladıkları bilinmektedir. İlk zamanlarda çocuklar herhangi bir ücret karşılığı olmadan çalıştıkları için çocuk işçiliği kavramı esas olarak çocukların fabrikalarda ücret karşılığı çalışmaya başladıkları andan itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Fakat bugün çocuk işçi terimi, özellikle eğitimlerini engelleyen ve kötü olarak nitelendirilen işlerde çalışan çocuklar için kullanılmaktadır. Çocuk işçiler temelde iki kategori altında toplanmaktadır. İlk grupta ailesi olmayan ya da aile üyeleri çeşitli problemlerle karşı karşıya olan çocuklar yer alırken; ikinci grupta ailenin maddi durumu çok kötü olduğu için ailesine yardım etmek amacıyla çalışan çocuklar bulunmaktadır (Bhukuth ve Ballet, 2015:132). Sokakta çalışan çocuklar da genel olarak ilk grupta söz edilen çocuklardan oluşmaktadır.

¹ Mersin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Mersin/Türkiye

 0000-0002-2020-3193

² Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Yüksek Lisans, Mersin/Türkiye

 0000-0002-9653-2620

Sokakta çalışan çocuklar olgusu salt belirli bir bölge veya ülkeye özgü bir sorun olmanın ötesinde günümüzde hemen hemen her ülkede karşılaşılan bir olgudur. Küresel ölçekte yaşanan yoksulluk sorununun en fazla etkilediği grupların başında çocuklar gelmektedir. Güvenli bir yaşam alanından ve çalışma ortamından mahrum olan ve aynı zamanda yoksulluk içinde yaşayan bu çocuklar suiistimallere karşı kırılgan-savunmasız (vulnerable) bir yapıda olan çocuk nüfusunun en önemli parçasını oluşturmaktadır (Denehy, 2005:1). Genel anlamda çocukların sokakta çalışmasının aile gelirine katkıda bulunmak ve/veya geçimini sürdürebilmek adına ortaya çıktığı sonucuna varılabilir. Bu anlamda çocuklar yaşamın karşılıklarına çıkardığı birtakım zorunluluklardan dolayı çalışmaktadır. Esasen yapılan pek çok araştırmada hem sokakta çalışan hem de sokakta yaşayan çocukların “sokak çocuğu” (street children) teriminin içerisinde değerlendirildiği görülmektedir (Maidment, 2009:91-92). Yani sokak çocukları kavramının içerisinde esasen sokakta çalışan çocukların da olduğu gözlenmektedir.

Büyük kentlerin sokaklarında görünür tarzda ve tam olarak bilinmeyen sayıda çalışan çocuklar adeta buzdağının görünen yüzü biçiminde ortaya çıkmakta ve kırılgan bir nüfus olarak dikkat çekmektedir (Ennew, 2003:7; Hai, 2014:48). Diğer taraftan çocuk sokak satıcılarının genel görünümü ile ilgili yapılan bir çalışmada çocuk sokak satıcılarının yoksulluk ve kırılganlıkla ilişkilendirildiği görülmektedir (Strehl 2011: 45-46). Bu bağlamda, gelirin temel gereksinimleri karşılama yetersizliği, dinsel, eğitsel ve sosyo-kültürel yükümlülüklerin karşılanamaması gibi faktörlerin kırılganlığa katkı yapan en büyük unsurlar olduğu tespit edilmiştir (ILO, 2017a:12).

Bu çalışmada küresel ölçekte halen önemini koruyan çalışan çocuk sorunsalı “sokakta çalışan çocuk” özelinde betimsel analiz yöntemiyle değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda çalışmanın ilk kısmında “sokakta çalışan çocuk” kavramının farklı tanımlamalarına ilişkin bir kavramsal değerlendirme yapılmıştır. İkinci kısmında çocukları sokakta çalışmaya iten/yönlendiren gerekçeler ekonomik, sosyal, siyasal, çevresel ve kültürel boyutları ile ele alınmıştır. Sonraki kısımda ise çocukların sokakta çalışma biçimleri ve bu çalışma biçimlerinin çocuklar açısından ortaya çıkardığı tehlike ve risklerin neler olabileceği ve bunların sonuçları değerlendirilmiştir. Çalışmanın son kısmında ise çocukların sokakta çalışmalarının önlenmesine ilişkin ulusal ve uluslararası düzeyde uygulanan/uygulanabilecek politikalara yer verilmiştir.

2. SOKAKTA ÇALIŞAN ÇOCUK KAVRAMI

2.1. Tanım

Günümüzde evrensel olarak kabul görmüş bir çocuk tanımı bulunmamaktadır. Ülkelerin gelişmişlik düzeylerine, sosyo-kültürel yapılarına ve zamana bağlı olarak farklı tanımlara rastlanılabilmektedir. Genellikle çocukluk dönemi ile gençlik dönemini ayırmak için yaş faktörü kullanılmaktadır. Ancak belirlenen yaş sınırı da ülkelere, cinsiyete, kır-kent ayırımına ve uluslararası belgelere göre değişebilmektedir. Çocuklara ilişkin en önemli uluslararası belgelerden biri olan 1989 Tarihli “Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi” 18 yaşının altında olan her bireyi çocuk olarak kabul etmektedir. Benzer biçimde 1999 Tarihli Uluslararası Çalışma Örgütü (UÇÖ-International Labour Organization/ILO) 182 Sayılı “En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi” de aynı yaş sınırını benimsemektedir (Tokol, 2013: 359).

Sınırlarının net bir biçimde çizilmesinde çok belirsiz olan çocuk emeği kavramı konusunda da ortak bir tanım bulunmamakla birlikte uluslararası standartlar, ulusal mevzuatlar, kültürel farklılıklar ve sosyal beklentiler yapısını yansıtan farklı tanımlar yapılabilmektedir (Radfar vd., 2018: 18). Genel olarak bu kavram, 18 yaşın altındaki hem resmi hem de enformel sektörde, çocuğa doğrudan zararlı veya potansiyel anlamda zararlı olabilecek koşullarda çalışan çocukları ifade etmektedir (Bachman, 2000: 32).

Diğer bir tanıma göre çocukları çocukluklarından, potansiyellerinden, sağlığından, zihinsel, fiziksel ve sosyal gelişiminden yoksun bırakan ve aynı zamanda onları erken yaşlarda eğitim hayatından

uzaklaştıran ya da eğitimi devam ederken bunu uzun ve ağır işlerle birleştiren her türlü çalışma çocuk emeği olarak nitelendirilmektedir (Zamfir, 2019: 2; Lal, 2018: 2199).

Türkiye’de ise çocuk emeği tanımı 4857 Sayılı İş Kanununun 71 inci maddesi gereği çıkarılmış olan “Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılması Usul ve Esasları Hakkındaki Yönetmelik” ile yapılmıştır. Buna göre çocuk emeği, 14 yaşını bitirmiş ve 15 yaşını doldurmamış, ilköğretimini tamamlamış kişileri ifade eder. Öte yandan 15 yaşını bitirmiş, ancak 18 yaşını doldurmamış olanları iş kanunu bağlamında genç işçi olarak tanımlamaktadır (Gümrükçüoğlu, 2013: 486).

Sokakta çalışan çocuklar, ailesinin geçimine katkı sağlamak veya kendi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla günün belirli bir bölümünde enformel biçimde hatta “açık hava ekonomisi” diye tabir edilen bir şekilde çalışan ve aileleriyle ilişkileri devam edip düzenli olarak evlerine dönen çocuklardır (Şişman, 2006: 258; Yetim ve Çağlayandereli, 2007: 36; Kömürcü ve Negiz, 2016: 976; Bhukuth ve Ballet, 2015:136). Çocukların çalışmalarının enformel doğası sokak olarak görülürken, esasen bu kavramın altında çocuk emeğinin en kötü biçimlerinden birisi yatmaktadır (ILO, 2002a: 14).

Sokakta çalışan çocuklar iki küme altında toplanabilir. İlk küme, gününü sokaklarda çeşitli işler yaparak geçiren ve elde ettikleri geliri/kazancı ailelerine getiren ve akşamları evlerine dönen çocuklardır. Yani sokakta çalışsalar bile hala ailelerinin himayesi altında bulunmaktadır. İkinci kümedeki çocuklar ise hem sokakta çalışmakta hem de sokakta yaşamaktadır. Bunlar; evlerini terk eden, aileleri dağılan veya aileleri olmayan ve sokakta çalışarak elde ettikleri geliri/kazançları da kendi geçimlerine harcayan çocuklardır. İlk kümeden farklı olarak bu çocuklara “sokağın çocukları” denilmektedir (Akşit vd., 2001: x).

Sokakta çalışan çocuklar, sokakta yaşayan çocukların aksine ebeveynlerini desteklemek veya kendi harçlıklarını çıkarabilmek için çoğu zaman sokakta bulunurlar. Sokakta çalışan çocuklar hırsızlık, fuhuş ve uyuşturucu ticareti gibi yasa dışı faaliyetlerde daha az yer alırken, sokakta yaşayan çocuklar yasa dışı faaliyetlerde daha fazla yer alırken başlarında bir ebeveynin olmamasından dolayı da korunma, gelir elde etme, sosyal ve duygusal destek bağlamında genellikle kendi sosyal ilişki ağlarını oluştururlar (Strehl, 2010: 80). Ne yazık ki bu sokak grupları genellikle uyuşturucu kullanımı, hırsızlık ve fuhuş gibi suç ve yasa dışı davranışları teşvik eder veya güçlendirir (Harris vd., 2011: 724).

Sokakta çalışan çocukların büyük ölçüde toplumun en alt katmanlarından geldiği ve bunların genellikle adaletsiz gelir dağılımının, yoksulluğun ve güvencesizliğin yaygın olduğu gecekondu semtlerindeki ailelerin çocuklarından oluştuğu gözlenmektedir (Bellamy, 1997: 40).

Sokakta çalışan çocukların büyük bir bölümünü erkeklerin oluşturduğu görülmektedir. Bunun nedeni ise sokakta çalışmanın kendine has özellikleri olması ve ebeveynlerin kızlara karşı sokak hayatının tehlikeleri ile ilgili korkularıyla açıklanabilecek bir eğilimdir (UNICEF, 2012: 39; Şişman, 2006: 261). Sokakta daha az sayıda kız çocuğu olmasının bir başka açıklaması ise, kızların hanelerde çocuk bakıcılığı ve ev işlerinde erkeklere göre toplumsal açıdan daha becerikli olma beklentisidir (DSD, 2014: 3-4). Sokakta çalışan çocukların sayısı, ülkelerin sosyo-ekonomik, politik ve kültürel durumlarına, koruma hizmetlerinin varlığına ve kentleşme modellerine göre değişim gösterebilmektedir (OHCHR, 2011: 10).

2.2. Unsurları

2.2.1. Geçim

Geçim, en yalın haliyle, yaşamın devam ettirilebilmesi için gerekli olan kaynakları/araçları elde etmeye yönelik faaliyetler olarak tanımlanabilir. Nasıl ki, bireyler hayatta var olabilme çabasıyla geçim kaynaklarını sağlamak veya temin etmek için çeşitli işlerde bulunmakta ise (Grierson ve Schnurr, 2003: 11; Sakuhuni, 2014: 4), sokakta çalışan çocuklar da sokak temelli çeşitli faaliyetlerde bulunmaktadır. Bu durum, ya ailelerinin gelirine katkıda bulunmak ya da evlerini terk etmeleri halinde kendilerini desteklemek için geçim kaynağı bulmaları ile bağlantılıdır

(Gebretsadik, 2017: 31; Veleso, 2012: 667). Esasen çocukların sokakta çalışmasının altında yatan ve en önemli neden olan ailenin yoksulluğu çocuklar üzerinden elde edilecek kazancın hanehalkının geçim kaynağı için önemli bir etkiye sahip olmasıdır (Mugove ve Lincoln, 2015: 3). Çocuklar da bu bilinçle sokağın kendilerine vermiş olduğu fırsatları da kullanarak çalışıp, kendilerinin ve ailelerinin günlük geçim giderlerini karşılamaya çalışmaktadır. Ancak bu durum, erken yaşlarda onların ağır bir yükün ve sorumluluğun altına girmeleri anlamına gelmektedir (ILO, 2011: 14).

Sokakta çalışan çocukların üretken kaynaklara erişimini kısıtlayan faktörleri, varlıkları ve bunlarla mücadelede kullandıkları stratejileri anlayabilmede/açıklayabilmede geçim önemli bir unsurdur (Samuel, 2014: 168).

2.2.2. Enformel Yapı

Latince kökenli formel sözcüğünün karşıtını ifade eden enformel, kabul görmüş geleneklere ve kurallara uygun olmayan, gayri resmi yapıda bulunan ve alışla gelmiş gerekliliklerin dışında kalan özelliklere sahip olma halini belirtir (Yaşar vd., 2007: 749).

Henüz çocukluk çağındayken ebeveynlerine yardımcı olabilmek için çocuklar formel sektör dışında büyük ölçüde enformel sektörde faaliyet göstermektedirler (Yaşar vd., 2007: 752). Enformel sektör, sokakta olsun ya da olmasın, çalışan tüm çocuklar için bir çalışma ortamı yaratırken, sektöre giriş kolaylığı ve benzeri yapısal özellikleri ile de farklı çocuk emeği kategorilerinin görülmesine neden olmaktadır (Şişman ve Etçi, 2017: 173). Sokak satıcılığı da bu çocuk emeği kategorilerinin içerisinde olan enformel sektör faaliyetlerinden bir tanesidir (ILO, 2018: 37; ILO, 2014: 10; Sapancalı, 2002: 22). Bu bağlamda, sokakta çalışan çocukların yaptığı işlerin enformel işlerin özelliklerini yansıttığı ve bu sektörün bir parçası olduğu kolaylıkla söylenebilir. Enformel sektör esasen doğası gereği çocuk emeği kullanımını yaygınlaştırmaktadır.

Diğer yandan sokakta bağımsız çalışma esasen kendi hesabına bağımlı çalışma olarak nitelendirilebilir. Bu anlamda sokakta sabit ya da seyyar (Erdut, 2005: 36) bir biçimde çalışan çocukların yaptıkları işler daha çok enformel sektörün marjinal alanında yoğunlaşan, kurumsallaşma olgusuna sahip olmayan, herhangi bir beceri gerektirmeyen ve denetimi güç olan ortamlarda kazanç elde etmeye yönelik çabalar veya eylemler olarak nitelendirilebilir (Kızmaz ve Bilgin, 2010: 274).

Çocukların çalışmasına yönelik olumsuz bakış açılarının yanı sıra bazı yazarlar tarafından olumlu yanlarının olduğu da ileri sürülebilmektedir (bkz: Aufseeser, 2014). Bu anlamda enformel sokak çalışması çocukları bazı risk ve tehnelere maruz bıraksa da, okuluna devam edip de çalışan çocukların eğitim hayatı için gerekli olan harçlıklarını kazanmaya, temel ihtiyaçlarını satın almaya ve hatta tüketici toplumuna daha aktif bir şekilde katılmaları için gelir/kazanç elde etmeye olanak sağladığı da belirtilebilmektedir (Aufseeser, 2014: 877).

3. ÇOCUKLARIN SOKAKTA ÇALIŞMA NEDENLERİ

Günümüzde çocuk emeği çok değişik nedenlerle ve farklı biçimlerde sergilenmektedir. Ancak gerek sokakta gerekse ekonomik faaliyetlerde yer alan tüm çocukların genellikle benzer nedenlerle çalışma yaşamında olduğu düşünülmektedir (Şişman ve Etçi, 2017: 178). Öyleyse dünyanın en önemli sosyal sorunlarından birisi olan sokakta çalışan çocuk konusu diğer çocuk emeği biçimlerinde olduğu gibi tek nedene bağlanamaz, bu olgu birbiriyle ilişkili birçok nedenle açıklanmaktadır. Bu nedenler ekonomik, sosyal, siyasal, çevresel ve kültürel faktörler olarak sınıflandırılabilir.

3.1. Ekonomik Nedenler

3.1.1. Yoksulluk

Yoksulluk çok boyutlu ve karmaşık yapısından dolayı tanımlanması zor olan bir kavram olmasına karşın genel bir yaklaşımla, bireylerin asgari bir yaşam standardında olması için gerekli temel nesnelere yoksun olması olarak tanımlanabilir (Temiz, 2008: 62). Bir toplumda yoksulluğun en

fazla etkilediği ve yoksulluğa en duyarlı kesim ise çocuklardır. Herhangi bir gelirlerinin olmaması ve yaşamlarını sürdürebilmeleri için ailelerinin gelirin gereksinim duyan çocuklar, ailelerinin yoksulluğuna bağlı olarak çocuk yoksulluğu ile karşı karşıya kalmaktadır (Cesur, 2006: 36). Ailenin yoksul olması çocukların sokakta çalışmasına etki eden en önemli ana nedenlerden biri olarak gösterilmektedir (Al-Gamal vd., 2013: 1158; Maksutaj ve Hazizaj, 2005: 21).

Çocuk emeğinden ailenin yararlanması en önemli itici faktörlerinden birinin yoksulluk olduğunu belirtmektedir (ILO, 2007: 4). Genel olarak aile içindeki yetişkinlerin çok düşük gelir elde etmesi çocukların sağlayacağı geliri daha da cazip hale getirebilmekte ve bunun doğal bir sonucu olarak aileler çocukları çalıştırmaktan uzak tutamamaktadır. Salt yetişkin gelirleri yükselmeye başladığında ise aileler çocukları işgücünden çekme yönünde bir karar verebilmektedir. Bu varsayımdan hareketle ebeveynler şartları zorlanmadığı sürece çocuklarını çalıştırmayı istemeyeceği sonucuna ulaşılabilir (Kausbik ve Tzannatos, 2003: 148; Edmonds, 2016: 4-6). Genel olarak çocukların çalışması sonucunda elde ettikleri gelirin hanehalkı gelirinin yaklaşık yüzde 20'si düzeyinde olduğunu tespit edilmiştir (ILO, 2002: 50). Bu anlamda yoksul aileler, gelirlerinin büyük bir kısmını temel ihtiyaçları olan gıda harcamalarına ayırdıkları için, geriye kalan ihtiyaçları sağlama noktasında çocuklarının çalışması/çalıştırılması yaşamın sürdürülebilirliği açısından doğal bir durum olarak değerlendirilmektedir (Johansson, 2009: 11; Tunçcan, 2000: 243).

Bir ebeveynin yoksulluk nedeniyle çocuğunu sokakta çalışmaya yönlendirmesi, zorlaması veya bu durumun oluşmasına göz yumması, ailedeki diğer çocukların da yüksek risk altında oldukları anlamına gelecektir. Ancak bu durum her zaman ve her koşulda mutlak doğru olarak kabul edilebilecek bir yargı olamaz. Kimi zaman aile içinde bir ya da iki çocuk iş yükünün ağırlığını omuzlarında taşımakta ve böylece ailenin diğer çocuklarının okula gitmesi sağlanabilmektedir. Bununla beraber çoğu zaman ailenin tüm çocuklarından hanehalkının gelirin katkı sağlanması da beklenebilmektedir (Harris vd., 2011: 725).

Tablo 1: Ulusal Gelir Gruplarına Göre Çalışan Çocuklar ve Tehlikeli İşlerdeki Çocuklar Tahmini Sayısı – 2016

Ulusal Gelir Kategorisi	Çocuk Emeği ('000)	%	Tehlikeli İşler ('000)	%
Düşük Gelir	65.203	19,4	29.664	8,8
Alt-Orta Gelir	58.184	8,5	33.465	4,9
Üst-Orta Gelir	26.209	6,6	7.751	2,0
Yüksek Gelir	2.025	1,2	1.645	1,0

Not: Ülkeler Kişi Başına Düşen Ulusal Gelirlerine Göre Dört Kategoride Gruplandırılmıştır. Her biri İçin Gelir Aralıkları Şu Şekildedir: Düşük gelirli (1,045 ABD Doları veya Daha Düşük), Düşük Orta Gelirli (1,046-4,125 ABD Doları), Üst-orta gelirli (4,126-12,735 ABD Doları) ve Yüksek Gelirli (12,736 ABD Doları veya Üstü).

Kaynak: ILO, 2017b: 32

Tablo 1'deki veriler çocukların çalışması ile yoksulluk arasında bir örtüşmenin olduğunu desteklemektedir. Zira ulusal gelir seviyesi düşük olan ülkelerde çocukların çalışması oransal olarak daha fazladır. Bu bağlamda ailenin gelir düzeyi ile çocuk emeği arasında önemli bir ilişkinin olduğu açıktır. Çünkü düşük gelir düzeyine sahip ya da yoksul ailelerde çocukların çalıştırılması daha yaygındır. (Dayıoğlu, 2006: 945; Efe ve Uluoğlu, 2015: 53). Dolayısıyla ailelerin geliri ve buna bağlı olarak refah düzeyleri arttıkça çocuklarını çalıştırmaktan alıkoyabildikleri anlaşılmaktadır.

UÇÖ'nün 2017 yılı tahminleri çocuk emeğinin düşük gelirli ülkelerde daha yaygın olduğunu, ancak hiçbir zaman salt düşük gelirli ülkelerin sorunu olmadığını ortaya koymaktadır. Çocuk emeği oranları, düşük gelirli ülkelerde çocukların yüzde 19,4'ünden, orta gelirli ülkelerde yüzde 15,1 ve yüksek gelirli ülkelerde yüzde 1,2'ye kadar değişebilmektedir. Çocuk işgücü içinde mutlak çocuk sayısı ile ilgili istatistikler, orta gelirli ülkelerin önemini açıkça vurgulamaktadır. Tüm çocuk emeğinin yaklaşık yarısından fazlası (84 milyon veya %56) orta gelirli ülkelerde bulunurken, iki milyonun üzerindeki çocuk emeği de yüksek gelirli ülkelerde yaşamaktadır (ILO, 2017b: 33). Bu sonuçlar esasen yoksulluğun çocuk emeğini besleyen yegane unsur olmadığını ve yüksek ekonomik büyümenin çocuk emeğinin azaltılmasında önemli bir unsur olmakla beraber tek başına yeterli olamayacağını da ortaya koymaktadır.

3.1.2. İşsizlik

İşsizlik, bireyler ve hane halkları açısından ekonomik sonuçları kadar psikolojik sonuçları da beraberinde getiren ve oldukça geniş felaketlere neden olan bir sosyal sorundur. Bireyleri, daha az gelire, daha kötü yaşam koşullarına, mutsuzluğa ve umutsuzluğa iten bir sorun olarak işsizliğin yaratmış olduğu psikolojik sonuçlar aynı zamanda eşlere ve hatta çocuklara da yansımaktadır. Özellikle çocukların ileriki yaşamlarında uzun vadeli olumsuz sonuçlarının ortaya çıkması olasıdır. Aile de göreceli olarak büyük yaşta çocukların ebeveynlerin işsizlik sorunu ile karşı karşıya kalmaları durumunda küçük yaşta çocuklara oranla daha fazla sorumluluk alma baskısı altında kalabildikleri de gözlenmektedir. Diğer yandan erkek çocukların kız çocuklarına göre ebeveynlerinin işsizliğinden daha fazla etkilendikleri ve bu nedenle erken yaşta farklı çalışma biçimleri ile işgücü piyasasına girdikleri ya da girmeye zorlandıkları da bilinmektedir.

Bu anlamda, ebeveynlerin işsizliği, çocukların çalışmasına neden olarak görülen tüm unsurların bir sonucudur. Yetişkinlerin istihdam imkanı bulamamasının altında ülkedeki genel ekonomik şartlar yanında, bireylerin istihdam edilmelerini sağlayacak eğitim, bilgi ve beceriden yoksun olmaları gibi bir dizi neden bulunmaktadır. Bunun yanında çocukların çalışma yaşamına girmesi de yetişkin işgücüne olan ihtiyacı azaltmakta ve yetişkinlerin istihdam alanlarını daraltarak (ÇSGB, 2017: 16) düzenli iş ve gelirden yoksun kalmalarına neden olmaktadır. Ebeveynlerin işsiz kalması ailenin refahını olumsuz yönde etkilemekte ve bu durum da birçok yaşamsal gereksinimlerin karşılanamaması anlamına gelmektedir (Işığışok, 2014: 52-174; Bhalorta, 2004: 21). Bu durum da çocukların çalışmasına sebebiyet verebilmekte ve özellikle de erkek çocuklar ebeveynlerinin işsiz kalmasından dolayı bu konuyu aile dayanışması olarak algılamaktadır. Çalışmak zorunda kalan çocuklar çalışabilecekleri bir iş bulamadıkları takdirde ise sokakta çalışma gerçeği ya da gerekliliği ile karşılaşmaktadırlar (Kucur, 2016: 61).

3.1.3. Adaletsiz Gelir Dağılımı

Gelir dağılımı, bir ülkede belirli bir dönemde yaratılan gelirin ekonomideki paydaşlar arasında ne ölçüde dağıldığını ifade eder. Yaratılan milli gelirin toplum kesimleri tarafından adaletli bir biçimde paylaşılmadığı bilinen bir gerçektir. Bu adaletsiz paylaşım sonucu, gelirden yeterli payı alamayan kesimlerin yaşadığı gelir kaybı onların yaşamlarında pek çok şeyden mahrum kalmalarına sebep olmaktadır. Haneler bu gelir kaybını telafi etmek adına daha çok işgücü kullanarak yeni gelir kaynakları arayışına yönelmektedir. Erkeğin ikinci bir işte çalışması, kadının iş hayatına girmesi ve en önemlisi eğitimini sürdüren çocuğun çalışmaya zorlanması bunun örneklerindedir (Karaman ve Özçalık, 2007: 26-31). Dolayısıyla iktisadi bir sorun niteliği taşıyan gelir eşitsizliğinin sosyal alana da yansıdığı görülmektedir (Bayat, 2015: 55-56). Bu anlamda adaletsiz gelir dağılımı aileleri çocuklarını çalıştırma yönünde baskılayan en önemli unsurlardan biridir. Ailenin gelirini arttırabilmek için ebeveynler çoğu zaman formal ya da enformel yapı içinde sokakta veya dışında çocuklarını çalışmaya yönlendirmektedir.

Gelir dağılımındaki adaletsizliği önleme noktasında uygulanan yeniden dağıtım mekanizmaları özellikle istikrarlı bir ekonomik büyümeye sahip ülkelerde çocuk emeği kullanımını azaltırken, görece istikrarsız bir ekonomik büyümeye sahip ve az gelişmiş ekonomilerde gelişmiş ekonomilere oranla çocuk emeğini azaltma noktasında istenen başarıyı sağlayamamaktadır. Bu anlamda istikrarlı ekonomik büyüme yüksek ücret oranlarını yaratırken, buna eşlik eden yeniden dağıtım politikaları da ailelerin çocuklarını çalıştırmalarına ihtiyaç duymayacakları bir gelire kavuşmalarını sağlamaktadır (Bhalotra, 2004: 11; Fors, 2012: 581-582).

3.2. Sosyal Nedenler

3.2.1. Hızlı Nüfus Artışı

Hızlı nüfus artışı sokakta çalışan çocukların ortaya çıkmasına etki eden en önemli sosyal nedenlerden birisidir. Özellikle eğitim düzeyi düşük ve yetersiz gelire sahip kırsal kökenli ailelerde çocuk sayısının fazla olduğu gözlenmektedir. Bu durum zaten çok düşük olan gelirin daha fazla kişi

tarafından bölüşülmesine yol açmaktadır. Eldeki gelirin temel gereksinimleri karşılamada bile yetersiz kalışı, daha çok sayıda gelirin haneye getirilmesini zorunlu kılmakta ve hane içinde yer alan çocukların farklı çalışma biçimlerine başvurmasına neden olmaktadır (Dursun ve Aksakal, 2018: 46). Bunlardan birisi de sokakta yapılan çalışma olarak göze çarpmaktadır. Bununla birlikte çocuğun çalışarak gelir elde etme sürecine katılması ailelerin daha çok çocuk sahibi olma eğilimine girmesine ve bu da nüfus planlamasını olumsuz yönde etkilemesine neden olmaktadır. Dolayısıyla küçük yaştaki çocukların çalışması hızlı nüfus artışının hem sebeplerinden hem de sonuçlarından birisidir.

3.2.2. Göç ve Kentleşme

Göç, dünyanın birçok yerindeki insanlar için hayatta kalma stratejisi taşırken, ailelere ve çocuklara daha iyi fırsatlar sağlayabilirken, onları daha da zayıf hale getirebilir (Van De Glind, 2010: 2). Bu bağlamda kentlere göç eden ailelerin büyük bir kısmının kent yaşamına uyum sağlayamaması, herhangi bir üretim tecrübesi ve becerisi olmayışı, hemen iş bulamamasına (Mahiroğulları, 2017: 555), balsa dahi piyasada düşük ücretlerle ve/veya enformel bir şekilde çalışmasına neden olmakta ve bu da özellikle kalabalık hanelerin geçimini zorlaştırmaktadır. Hane halkı gelirinin azalması ekonomik ve sosyal dengesizliğin artmasına ve çocukların çalışma hayatına itilmesine neden olmaktadır (ÇSGB, 2017: 15).

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ekonomik kaynakların ve bölgesel kalkınmaların farklılığından dolayı üretilen gelirin adil olmayan dağılımından kaynaklanan göç hareketi (Tunçcan, 2000: 245) azalan fırsatları giderebilme amacı gütmektedir (Chopra, 2015: 121). Tetikleyici bu unsur söz konusu ülkelerde kentleşmenin hızlı ve çarpık gelişimine yol açmaktadır. Buna karşın, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kentleşme olgusu gelişmiş ülkelerden farklı olarak ekonomik kalkınmayla paralel olmayıp daha hızlı bir gelişim göstermektedir. Bu farklılık dolayısıyla gelişmiş ülkelerde kentlere göç etmenin barındırdığı istihdam potansiyeli diğer ülkeler açısından söz konusu olmamakta ve kırsal kesimden kentlere yönelen nüfus hareketi işsizliği arttırabilmektedir (Tunçcan, 2000: 245).

Haneler için çocuğun erken yaşlarda yetişkinlere ait görevleri üstlenmesi (kız çocuklarının anne tarladayken ev işlerine bakması ve erkek çocukların hayvanları otlatması veya tarladaki yetişkinlere yardım etmesi gibi) normal karşılanmaktadır. Göçle birlikte kentsel alana geçen bu kültürde çocuğun evde ya da tarlada ücretsiz aile çalışanı olması ile gelir elde edeceği herhangi bir yerde çalışması arasında pek bir fark yoktur. Bu anlamda çocuğun sokakta çalışması kırsal işlerin bir uzantısı olarak düşünülmekte ve gelir getirici bir iş olduğu için aile içerisinde yadırganmamaktadır (Şişman ve Etcı, 2017: 180).

3.2.3. Ebeveynlerin Hayatta Olmayışı ya da Ailenin Dağılımı Olması

Ebeveynlerin biri ya da her ikisinin yaşamını yitirmesi durumunda çocuklar yeni bir çalışan çocuk kümesi haline gelebilmektedir. Bu durumla karşılaşan çocuklar hayata tutunabilmek amacıyla sokaklara yönelmekte ve buralarda faaliyet gösterip yaşamaya zorlanmaktadır. Benzer biçimde ebeveynlerin tutuklu olması veya boşanması ve bunu takiben çok sayıda evlilik yapması da çocukları sokağa yönlendiren/iten bir diğer neden olabilmektedir. Evliliklerin çok çeşitli nedenlerle boşanma ile sonuçlanması sonrasında çoğu zaman çocukların annelerin yanında kalması, bütün yükün annenin omuzlarına terk edilmesi, doğal olarak kadının da ekonomik anlamda dezavantajlı konuma düşmesine neden olmaktadır. Çocuğun yanında kaldığı ebeveynin yeniden evlenmesi durumunda ise, evlendiği kişinin çocuğa kötü muamele yapması veya çocuktan yararlanması da muhtemel bir davranıştır. Bu ve benzeri durumlar çocukların sokağa kaçıp, orada bağımsız bir biçimde çalışıp yaşamalarını zorunlu hale getirmektedir (Kadonya vd., 2002: 4-53). Görüldüğü üzere burada pek çok etkileşimin bir araya gelmesi çocukları sokağa düşürebilmektedir.

3.3. Siyasal Nedenler

3.3.1. Sosyal Korumanın Yetersizliği

Sosyal koruma, yoksulluğu azaltmayı, yoksulların refahını iyileştirmeyi ve haneleri ekonomik şoklardan korumayı amaçlamaktadır (Dammert vd., 2017: 2). İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 22. ve 25. Maddelerine göre sosyal koruma tanınmış bir insan hakkıdır (Boevé vd., 2010: 20). Çocuklara yönelik sosyal koruma politikalarının uygulanması görevi, doğrudan insan hakları, özellikle de sosyal güvenlik hakkı ve diğer önemli uluslararası insan hakları belgelerinde yer alan yeterli ve uygun bir yaşam standardı hakkında kaynaklanmaktadır (Sheahan, 2011: 16). Sosyal koruma politikaları çocukların çalışmasını çeşitli biçimlerde etkileyebilir. Örneğin, doğrudan nakit transferleri, bireylerin istihdam edilebilirliğini artırıcı önlemler ve uygun işler gibi çeşitli yollarla aile gelirinin ortalama geçim eşiğinin üzerine çıkarılması durumunda çocukların okullaşma oranının yükselmesi yanında çocuk emeği kullanımının da azaltılması mümkün olacaktır (Dammert vd., 2017: 7). Bu anlamda hane halkı kırılganlığını önlemeye yönelik olarak tasarlanmış bir nakit transfer sistemi hane halkı kırılganlığının üstesinden gelmenin ve beşeri sermaye yatırımını teşvik etmenin yaygın yöntemlerinden biri olarak kabul görmektedir.

Dolayısıyla uygun bir biçimde tasarlanmış ve çocukların eğitimine destek verecek niteliklere sahip olan koşullu nakit transferleri, hane halkının kırılganlığını azaltabilir ve özellikle zayıf sosyal koruma sistemlerine sahip olan düşük gelirli ülkelerde beşeri sermaye yatırımını olumlu yönde de etkileyebilir. Koşullu nakit transferleri gerçeği hane halkı kırılganlığına bir cevap olarak çocuk emeğinin azaltılmasında çok değerli bir yanıt olacaktır (Rosati, 2016: 2-5). Diğer yandan özellikle yoksul ve düşük gelirli hane halklarına eğitim ve sağlık hizmetleri alanlarında sunulacak hizmetlerin kalitesinin artırılması ve maliyetlerinin düşürülmesine yönelik müdahaleler çocuk emeğinin azaltılmasında koşullu nakit transferlerine büyük destek sağlayacaktır.

Ancak yatırım malları satın almak için sağlanan hibe benzeri veya düşük faizlerle kredi temini yoluyla hane halkının gelir getirici faaliyetlerine destek biçimindeki diğer bazı nakit transfer biçimleri, büyük ölçüde yoksulluğu azaltmaya odaklanmıştır (Rosati, 2016: 7-8). Bu tür transferlerin çocuk çalıştırılmasını önleme hususundaki etkisinden ziyade hane halkının ekonomik faaliyetlerini arttırmaya dönük uygulamalar olması nedeniyle çocuk emeği talebini daha da arttıracığı gözden uzak tutulmamalıdır (UCW, 2010: 98).

Diğer yandan, sosyal transferlerin çocuk emeği kullanımının azaltılması üzerindeki etkileri bölgelere ve cinsiyete göre farklılık göstermektedir. Örneğin sosyal transferlerin sokakta çalışan erkek çocukların sokaktan ve çalışma yaşamından çekilmeleri konusundaki etkisi kız çocuklarına göre daha güçlüdür. Bunun yanında, sosyal transferlerin etkinliği üzerine yapılan pek çok çalışmada, çoğunlukla kızlar tarafından yapılan ev işlerinin çocuk emeği tanımına/kapsamına dahil edilmediği gerçeğini de gözler önüne sermektedir (UNICEF, 2014: 10; ILO, 2013: 5).

3.3.2. Çocuk Haklarının Hayata Geçirilmesi

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi'ne göre çocuk, yeterli barınma, beslenme, korunma, sevgi ve topluma yararlı bir birey olma hakkına sahiptir. Diğer yandan kendi başına geleceğini tayin etme hakkına sahip olmasa da kararlara katılma hakkı bulunmaktadır. Bu bağlamda çocuk hakları esasen sokakta çalışan çocuklar konusundaki tartışmaların merkezinde yer almaktadır. Sokakta çalışan çocuklar konusundaki en belirgin özellik onların gerçekten çocuk olduklarının kabul edilmesi gereksinimidir. Bu çocuklar aileleriyle birlikte yaşayan diğer çocuklar ile aynı güvenlik ve korunma gereksinimi içerisindedirler. Dünya Sağlık Örgütü, çocukların psiko-sosyal gereksinimlerinin karşılanması için dört katmandan oluşan bir sınıflandırma önermektedir. Buna göre birinci katmanda sevgi, ikinci katmanda güvenlik, üçüncü katmanda yeni deneyimler kazanmalarını sağlayacak bir ortam, dördüncü katmanda ise övgü, tanınma ve sorumluluk ihtiyacı yer almaktadır. Çocukların hakları ve gereksinimleri arasındaki ilişkiyi anlamak da ayrıca önemlidir. Çocukların hakları ve gereksinimlerinin oldukça karmaşık boyutlar içermesi nedeniyle

onların bütünsel bakımı ve korunması için temel fiziksel ve psiko-sosyal gereksinimlerini, insan haklarıyla doğrudan ilişkili görmekte yarar vardır (Veeran, 2010: 360-361).

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, Avrupa Sosyal Şartı'nın Çocukların ve Gençlerin Korunması Hakkı Sözleşmesi, UÇÖ'nün 182 Sayılı En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi ve 138 Sayılı Asgari Yaş Sözleşmesi gibi çocuk hakları ve çocukların çalıştırılması konusunda birçok uluslararası sözleşme bulunmaktadır. Özellikle UÇÖ'nün 138 sayılı ve 182 sayılı sözleşmeleri çocukların çalıştırılması konusundaki en önemli uluslararası belgelerdir. 138 sayılı Sözleşme temel olarak 15 yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılmasını yasaklarken, 182 sayılı Sözleşme 18 yaşın altındaki herkesi "çocuk" olarak kabul etmekte ve çocuk emeğinin "en kötü biçimlerinin" yasaklanması ve ortadan kaldırılması amacı taşımaktadır (Şişman ve Etçi, 2017: 185).

Türkiye'de ulusal hukuk düzeni içinde çocukların korunmasına ilişkin düzenlemeler tek çatı altında toplanmamıştır. Bu anlamda çocukların korunmasına ilişkin düzenlemelerin farklı ve çeşitli norm düzeylerinde var olduğu göze çarpmaktadır. Anayasada yer alan çocukların korunmasına ilişkin düzenlemeler en üst normlardır. Bunun dışında 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu da çocuğun bir birey olarak toplum içindeki konumu belirlenirken, çocuk haklarının ihlali ve istismarı durumunda uygulanacak yaptırımlar ise Türk Ceza Kanunu'nu ile düzenlenmiştir. İhlallerin önüne geçilmesi ve ortadan kaldırılmasına ilişkin hükümler Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu ve Çocuk Koruma Kanunu gibi düzenlemelerde yer almaktadır (Uğurlu ve Gülsen, 2014: 6-16). Bunun yanında çocukların işgücü piyasasındaki konumları ise 4857 Sayılı İş Kanunu ile düzenlenmiş bulunmaktadır. Türk hukuk sisteminde çocukların korunmasına ilişkin var olan düzenlemelerin esasen uluslararası düzenlemelerden geri kalır bir yönünün bulunmadığı, özellikle çalışma yaşamına ilişkin düzenlemelerin UÇÖ normları ile neredeyse eş değer olduğu da söylenebilir.

Bahsedilen hukuki düzenlemelere rağmen çocuk haklarının güvence altına alınmamış olması ve ihlallerden korunamaması çocukların çalışma hayatına daha kolay girmesine yol açmaktadır. Bu nedenle çocuk haklarının gerçek hayatta pratiğe yansıtılması ve gerekli sosyal politikaların üretilip uygulanması önemlidir (Güngör ve Erdurak, 2016: 30).

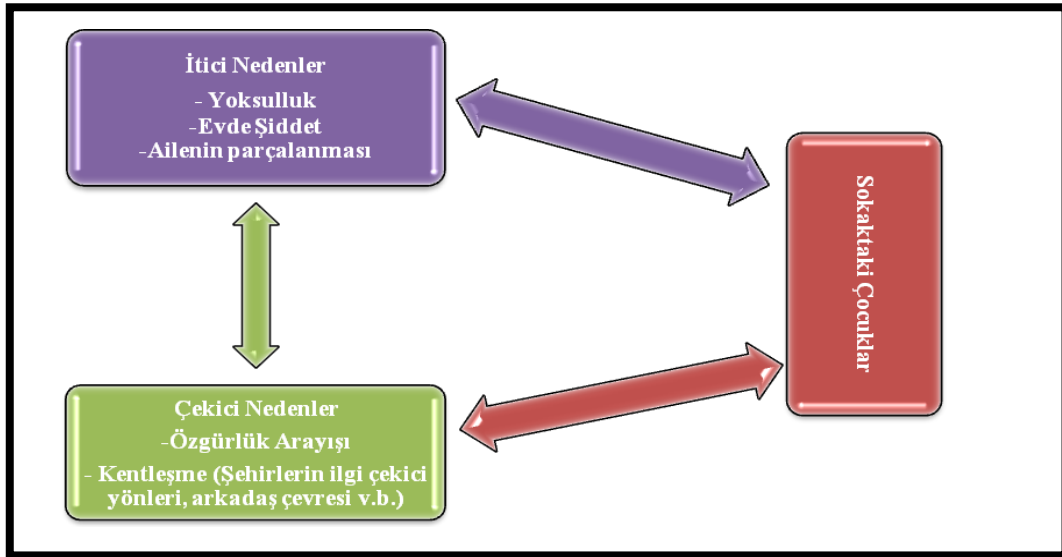
3.4. Çevresel Nedenler

3.4.1. Sokağın Çekiciliği ve Sağladığı Özgürlük(!)

Bazı ebeveynler çocuklarını sokakta çalışmaya ve de onların haneye para getirmeleri için baskı uygulamaya çalışmaktadırlar (Bhukuth ve Ballet, 2015: 140). Ebeveynler tarafından yapılan bu baskılar çocuğu sokağa çıkartmakta ve sokağın, çocukları çekmesine neden olmaktadır. Çocuklarda kendi kurallarını koydukları sokağa gelmek için evlerinde yaşanan baskılardan, sorunlardan kaçıp zamanlarının büyük bir bölümünü sokaklarda geçirmekte (Güngör ve Erdurak, 2016: 22) ve hatta kimi zaman evde bulamadıkları güvenceyi sokağın özgürlüğünde bulmaktadırlar (Mugove ve Lincoln, 2015: 3).

3.4.2. Teşvik Edici Nedenlerden Biri-Arkadaş Grupları

Sokakta çalışan çocuklar kendi seçimlerinden nadiren sorumludurlar. Onları sokakta çalışmaya iten pek çok unsur bulunmaktadır. Bunlardan biri de teşvik edici bir neden olarak tanımlanabilecek arkadaş gruplarıdır (Lyon ve Rosati, 2006: 2). Özellikle yoksul aile çocukları kendi ailelerinin ihtiyaçlarını tam olarak karşılayamaması ve çevrelerinde yer alan bazı arkadaşların sokakta çalışarak hatırı sayılır bir gelir elde etmesi, hane halkına maddi anlamda destek sağlama gibi nedenlerle çalışmaya yönelebilmektedir. Böylece çocuklar sokak hayatını bilen arkadaşları tarafından sokakta çalışmaya yönlendirilmektedir (Hong ve Ohno, 2005: 17). Çocukların arkadaş grubunda yer alan ve eğitime karşı isteksiz olanları çalışmanın ve gelir elde etmenin çekici yönlerini arkadaşlarına anlatarak onları etkileyebilmekte, sokakta çalışmalarını teşvik edebilmektedir.

Şekil 1: Çocukları Sokağa Yaşamaya/Çalışmaya Yönlendiren Faktörler

Kaynak: Habtamu Wandimu Alem ve Arindam Laha, "Livelihood of Street Children and the Role of Social Intervention: Insights From Literature Using Meta-Analysis", 2016 makalesinden esinlenerek hazırlanmıştır.

Sokakta çalışan çocuklar sokağın yaratmış olduğu değerler etrafında bir araya gelebilmekte ve genellikle başkalarının hayatta kalabilmesi için yardımcı olmaktadır. Çocuklar genellikle duygusal ve maddi destek ağları oluşturmak için bir araya gelmektedirler. Bu ağlar basit bir arkadaş çevresinden organize bir iş ağına kadar uzanabilmektedir (Mukherjee, 2014: 96).

3.5. Kültürel Nedenler

Çocuk emeğinin teşvikinde ekonomik gerekçeler başat rol oynasa da kültürel inanca dayalı gerekçeler de önemli bir role sahiptir. Yapılan araştırmaların pek çoğunda yoksullukla birlikte kültürel tutumların da çocukların çalıştırılmasında oldukça etkili olduğu ifade edilmektedir (Delap, 2001: 3). Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki bazı kültürel inançlar çocuk çalıştırılmasını rasyonelleştirip meşru hale getirirken, çalışmanın çocukların üstünde karakter oluşturma ve beceri geliştirmelerinde etkin bir role sahip olduğuna inanılmaktadır. Bu ailelerde çocukların ebeveynlerinin yolunu takip ettiği ve işi erken yaşta öğrenmelerini sağlayan gelenekler bulunmaktadır. Benzer bir kültür biçiminde de, kız çocuğunun eğitiminin bir erkek çocuğun eğitimi kadar önemli olmadığı yönündeki yanlış fikre katkıda bulunabilmekte ve bu nedenle, kız çocukları ev hizmetlerinde çocuk çalışan olarak kabul görebilmektedir (Radfar vd., 2018:17-19).

Bu bağlamda sosyo-ekonomik eşitsizlikler ve eğitime erişim olanaklarındaki eksiklik çocuk emeğinin yaygınlaşmasına katkıda bulunmaktadır. Dinsel ve kültürel inançlar, çocuk emeğinin sınırlarını belirlemede eksik, yanlış ve gizleyici olabilmektedir. Bu nedenle çocukların erişkin olmadan emeklerinin kullanımı onların fiziksel, entelektüel ve duygusal gelişimlerini örseleyecektir (Radfar vd., 2018: 19).

Öte yandan yapılan bir çalışmada Hıristiyan çocukların çalışma/çalıştırılma ihtimalinin Müslüman ve bir ilkel Afrika dinine mensup çocuklara göre daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Örneğin, Hintli Müslümanlar ile Hintli Hindular karşılaştırıldığında, Hintli Müslümanlarda çocuk emeğinin %40 daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu durum büyük olasılıkla Hindistan'da yaşayan Müslüman toplumun Hindu toplumuna göre daha yoksul olmasından kaynaklandığı ileri sürülebilir. Benzer biçimde Amerika Birleşik Devletlerindeki (ABD) Amish halkının hayatı da dini değerler tarafından düzenlenmektedir. Çalışmanın ve inancın insanları Allah'a yakınlaştırdığına inan Amish toplumunun çocukları ticareti öğrenmek için erken yaşlarda iken çırak olarak işe başlamakta ve sekizinci sınıfın sonrasında, toplum için bir yetişkin gibi davranmak zorunda kalmaktadırlar (Radfar vd., 2018: 18).

4. ÇOCUKLARIN SOKAKTA ÇALIŞMA BİÇİMLERİ

Sokakta çalışan çocuklar, diğer çalışan çocuklardan farklı olarak tarımda, sanayide ve hizmet sektöründe yani belirli bir mekâna bağlı kalarak çalışan çocuklar değildir. Çocuklar sabit bir mekana bağlı kalmadan (Kucur, 2016: 61), enformel ekonomideki en görünür meslek grubu kategorisinde “açık havada” çalışmaktadır (Chen, 2004: 14).

Çocukların yaptıkları işler “emek yoğun işler” ve “sermaye yoğun işler” olarak ayrılabilir. Emek yoğun işler, çok az sermaye gerektiren ya da tamamen sermaye gerektirmeyen işlerdir. Bu işler; hamallık, küfecilik³, araba camı silme, tartıcılık, müzik aleti çalma, mezarlıkta çalışma (çiçek bakımı ve sulama gibi) ve katı atık (kağıt, karton, cam, plastik gibi) toplayıcılığıdır. Sermaye yoğun işler ise, genellikle çocukların ailelerinden, tanıdıklarından ya da borçla aldıkları malları satarak yaptıkları işlerdir. Bunlar; su, simit, çiçek, mısır, kağıt mendil, ciklet satıcılığı ve seyyar satıcılık biçimindedir. Bunlar arasında en çok yapılanı ise, kağıt mendil, araba camı silme ve simit satıcılığıdır (Gün, 2017: 129). Çocukların çoğu sözü edilen işleri yapmak için sabahın erken saatlerinden itibaren sokaklara çıkmakta ve genellikle de akşam geç saatlere kadar çalışmakta ve yaptıkları işler daha çok “çocuk sokak emeği” olarak adlandırılmaktadır (Torsen, 2012: 7; Valeso, 2012: 664).

Sokakta çalışan çocukların yaptıkları işler dünyanın pek çok bölgesinde benzerlik göstermektedir. Farklılıklar var ise de bu farklılıklar ilgili ülkelerin ekonomik, sosyal, siyasal ve hukuksal yapılarından kaynaklanmaktadır. Sokaklarda iş yapmaya çalışan çocuklar en iyi fırsatları yakalamak adına bazen birbirleriyle rekabet ederler. Bu durum, genellikle şehir merkezlerinde ekonomik faaliyetlerin yoğun bir biçimde yaşandığı yerlerde gerçekleşmektedir. Çocuklar satış yapabilmek için genelde ucuza mal satın alırlar ve bu malı satabilmek için yoğun çaba harcarlar ve gösterdikleri çaba çok fazla kazandırmasa da onlara geçinmeleri için katkı sağlar (Bhukuth ve Ballet, 2015: 141).

Şehir merkezinin belirli bölgelerinde sokaktaki yaşça büyük çocuklar, kendilerinden küçük olan diğer çocukları daha az kazançlı alanlarda çalışmaya zorlayabilmektedir. Çünkü sokakların da kendine özgü kuralları ve faaliyetleri bulunmaktadır. Bu faaliyetler genellikle yaşça büyük olan çocuklardan oluşan gruplar tarafından gerçekleştirilir. Bu nedenle daha küçük yaştaki çocukların yaptıkları işlerden gelir sağlayabilmeleri bu gruplara yakınlıkları ile ilişkilendirilebilir. Büyük çocuklardan oluşan gruplar stratejik olarak kendilerine en kazançlı alanları seçmekte, daha düşük kâr marjına sahip işler ise küçük yaş gruplarına bırakılmaktadır. Çocuklar büyüdükçe bir gruptan diğerine geçmektedirler. Bu durum, bir anlamda “sokak kariyeri” kavramı ile ilişkilendirilmektedir (Bhukuth ve Ballet, 2015: 141).

Çocukların sokak yaşamına girmesiyle birlikte sokak kariyeri sokaktaki hâkimiyet alanı ile şekillenmektedir. Bir başka ifade ile sokağın ne kadarına hâkim olduğu/hükmettiği kariyerinin büyüklüğünü yansıtmaktadır. Diğer taraftan toplumun yaşı küçük olan çocuklara yaklaşımı ile erişkin denilebilecek sokakta çalışan on beş, on altı yaşındaki çocuklara bakışı farklı olmaktadır. Küçük yaştaki çocuk çalışanlara daha müsamahakâr yaklaşırken, diğerlerine yönelik daha katı tutumlar sergileyebilmektedirler. Bu durum özellikle sokaklarda dilenerek geçimini sağlamaya çalışanlar için geçerlidir. Çocuklar büyüdükçe bir yandan fiziksel görüntüleri değişmekte diğer yandan artık neredeyse birer yetişkin olarak görüldüklerinden (sorumluluk bilinci bağlamında) toplumsal anlamda farklı algılamalara neden olabilmektedirler. Bu nedenle onlar toplum gözünde artık sokak çocukları değil, birer sokak insanı şeklinde algılanmaktadır (Lalor, 1999: 4-5). Bu bağlamda, sokakta çalışan çocukların yaş periyotlarına bağlı olarak farklı işlerde çalışarak geçimlerini sağlamaya yöneldikleri gözlenmektedir (Trent ve Kotze, 2009: 187).

³Küfe: Sırtta Yük Taşımaya Elverişli, Genellikle Söğüt, Kamış ya da Başka Ağaç Dallarından Örülerek Yapılan Kaba ve Dayanıklı Büyük Sepettir. Sırtında Küfe ile Öteberi Taşımayı İş Edinmiş Kimseye de Küfeci Denilmektedir.

5. ÇOCUKLARIN SOKAKTA KARŞILAŞTIĞI TEHLİKELER VE RİSKLER

Sokakta çalışan çocuklar uzun çalışma saatlerinden dolayı sınırlı düzeyde sosyal etkileşim, ağır sorumluluklar eğitim eksikliği, şefkat eksikliği, cinsel taciz ve fiziksel şiddet gibi risklerle karşı karşıya kalabilmektedir (ILO, 2011: 14). Çocuklarda yeterli ve dengeli beslenememekten kaynaklı zayıf büyümenin yaygın olduğu gözlenirken sokakta çalışırken suça karışma ve madde bağımlılığına yönelmenin daha da kolaylaşabildiği gözlemlenmektedir (İbrahim vd, 2018: 24; Radmard, 2016: 121). Ayrıca çocuklar kötü hava şartlarına, temizlik problemlerine, sosyal dışlanma ve ayrımcılığın neden olduğu psikolojik baskılara kalmaktadır (Wright ve Pyne, 2002: 20). Çocukların karşılaştığı bu sorunlar onların geri kalan yaşamlarında gerek zihinsel ve fiziksel gerekse davranışsal yönden sağlıklarının olumsuz anlamda etkilemesi sonucunu doğurmaktadır (Chande, 2010: 2).

Çocukların bir kısmı araç trafiğinin yoğun olduğu bölgelerde çalışmaları için trafik kazalarına maruz kalabilmektedir. Örneğin; trafik akışının yoğun olduğu yol kenarlarında cam silme, kağıt mendil, çiçek, su vb. ürünleri satmak için koşuşturmaları onları trafik kazalarına daha açık hale getirmektedir. Özellikle trafik ışıklarının olduğu yerlerdeki çocukların çoğu birden fazla kaza geçirmekte veya kaza riski atlatmaktadır (Bilgin, 2012: 93).

Diğer yandan çocukların sokakta çalışması ile herhangi bir sektörde çalışması arasında toplum tarafından yaratılan bir algı farklılığı bulunmaktadır. Çocukların sokakta çalışması toplum tarafından marjinal bir iş olarak değerlendirilirken, belirli bir işyerinde çalışması toplum tarafından meslek öğrenme olarak nitelendirilebilmekte ve doğal olarak bu durum toplumsal anlamda olumlu bir izlenim yaratmaktadır. Çocuklar için sokaklarda meslek öğrenme yerlerinin bulunmaması, yetişkinlerin gözetimi altında olmamaları ve içinde buldukları koşul itibarıyla tehlikeli durumlara/hareketlere açık olmaları onlara yönelik toplumsal bakış açısını da olumsuz hale getirmektedir (Güngör ve Erdurak, 2016: 25). Bu bağlamda sokakta çalışan çocukların karşılaştıkları türlü olumsuzluklar ve zorluklar, onları desteklenmesi gereken kırılgan nüfusun bir parçası olarak öne çıkarmaktadır (Hall, 2014: 9).

6. ÇOCUKLARIN SOKAKTA ÇALIŞMASININ SONUÇLARI

Küreselleşme sürecine koşut olarak birçok ülkedeki yapısal uyum programları (Mugove ve Lincoln, 2015: 2) liberalizmin prensiplerine etkinlik kazandırılmasını talep etmektedir. Bu bağlamda, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere özellikle sağlık ve eğitim sistemlerini kapsayacak biçimde uyguladıkları politikalarda esaslı değişikliklere gitmeleri talep edilmiştir. Bu durum özelleştirme uygulamalarına, kuralsızlaştırmaya ve gelişmekte olan ülkelerin üretimlerini dışa açık hale getirecek yönde kararlar almalarına neden olmuştur. Bu politikalar çerçevesinde sosyal devlet ilkesinden verilen ödünler pek çok alanda bireylerin fırsat eşitsizliğini arttırmaktadır. Kamusal nitelikli sağlık harcamalarında olduğu gibi eğitime de yeterince kaynak ayrılmaması, bu ülkelere daha fazla çocuğun eğitimden uzaklaşmasına ve erken yaşlarda çalışmasına neden olmaktadır (Cesur, 2006: 41). Ekonomik koşulların zorlamasıyla çalışma hayatına adım atan çocuklar ya çocuk emeği olarak istismara uğramakta ya da sokakta çalışmayı tercih etmektedir.

Liberal politikalar doğrultusunda bir piyasa sistemini inşa etmeye çalışan yeni ekonomi yaklaşımı, işletmelerin piyasadaki rekabetçi ortamdan dolayı karlarını arttırıp, maliyetlerini minimize etmeye çalışan bir anlayış içinde biçimlenmektedir (Edmonds ve Pavcnik, 2004: 402). Bu anlayış çerçevesinde işletmeler, üretimin temel girdilerinden birini oluşturan işgücü maliyetlerini düşürmeyi de içeren, piyasada asgari düzeydeki düzenlemelerin varlığını sağlayacak biçimde tedbirler almaya yönelmektedir. İşletmeler açısından maliyet unsuru olarak değerlendirilen, ancak çalışanlar ve aileleri açısından büyük ölçüde yegâne geçim kaynağını oluşturan ücret, bu yolla düşük tutulurken ailenin yaşam koşullarının kötüleşmesi ve geçim sıkıntısı çekmesi nedeniyle çocuklarının çalışarak sağlayacağı ek gelire gereksinim duymasına yol açmaktadır (Cesur, 2006: 24). Yoksul hane halklarının hayatta kalabilmeleri genellikle çocuklarının çalışması sonucu sağlayacakları aynı ve maddi katkılara bağlıdır. Bir başka ifade ile geçim sıkıntısı çeken aile gelir

açığını çocuklarının çeşitli biçimlerde çalışması sonucu elde ettikleri kazanç ile tamamlamaktadır. Çocukların kazancı aile tarafından tamamlayıcı bir gelir kaynağı olarak kabul edilmektedir.

Bu bağlamda sokakta çalışan çocukları da kapsayacak biçimde çocuk emeğinin kullanımında yoksulluk ana belirleyici unsur olmaktadır. Teorik ve ampirik literatür hangi türde olursa olsun çocuk emeği kullanımının ulusal ekonomiler açısından kısa vade göreceli bir katkı yarattığını, buna karşılık uzun vadede ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediğini göstermektedir. Çocuk emeği kullanımı salt uzun vadeli ekonomik büyümeyi değil aynı zamanda sosyal gelişmeyi ve beşeri sermaye birikimini de olumsuz yönde etkilemektedir (Galli, 2001: 6-8). Düşük bir beşeri sermaye birikimi sosyal gelişim üzerinde negatif bir etki yaratacaktır. Bunun yanında uzun vadede çocuk emeği kullanımı gerek cinsiyete dayalı eşitsizliğin ve gerekse de gelir eşitsizliğinin artışında etkili olacaktır. Çocukların özellikle vasıfsız işlerde yetişkinlerle rekabet edebilme yeteneğine sahip olması, işgücü piyasasının yapısına bağlı olarak yetişkin istihdamını ve ücretlerini etkileyebilmektedir. Bu anlamda işgücü piyasasında yetişkin ücretlerinin aşağıya doğru esnek olması durumunda, yetişkinlerin istihdam düzeyini etkilemeden ücretlerini azaltması söz konusudur.

Bunun yanı sıra ev eksenli üretim, tarımsal işler ve çırak statüsünde çalışma çocukların mesleki gelişimi ve beceri kazanımı üzerinde olumlu etki yaratabilecek iken, sokakta çalışan çocuklar açısından bu tür bir gelişim söz konusu olamayacağı da oldukça açıktır (Galli, 2001: 22; Anker, 2000: 272-273).

Diğer yandan, günümüzün hızla değişen teknolojik yapısı içinde küreselleşen dünya ekonomisi, eğitimin sağladığı temel becerileri daha da önemli hale getirmektedir (Anker, 2000:272). Ancak, küresel ölçekte yaşanan yoksulluk çocukları kısmen de olsa kendi kendine yeter hale veya ailelerine destek olmaya zorlamaktadır (Lalor, 1999: 2). Bu zorunluluk da çocukları eğitim hayatından kopartıp çalışma hayatına sürüklemekte ve dolayısıyla çocuklar okul saatlerinde çalışarak kendi geçimlerini sağlamaya ya da ailelerine maddi destek sağlamaya yöneltmektedir (Radmard, 2016: 122). UÇÖ'nün 2018 yılında yayınladığı "Ending Child Labour by 2025" isimli raporunda, Dünya'da 14 yaşın altında çalışan çocukların yaklaşık üçte birinin okuldan tamamen mahrum kaldığını ifade etmesi bu durumu destekler niteliktedir (ILO, 2018: 51).

Çocukların okula devam ettikleri süre uzadıkça onların yeterliği ve beşeri sermaye birikimi artacak, bu durum uzun vadede ülkenin emek verimliliğine ve ekonomik büyümesine olumlu etki edecektir. Diğer yandan yetersiz ve düşük eğitim düzeyine, uluslararası rekabetin temel belirleyici unsurlarından biri olan demokrasi ve temel haklar alanındaki eksikliklerin eşlik etmesi sonucu ekonomik büyüme ve sosyal gelişme açısından olumsuz sonuçların yaşanması da kaçınılmaz olacaktır (Galli, 2001: 7-8; Anker, 2000: 273).

Çocuk emeği ile eğitim arasında içinden çıkılması oldukça güç olan bir ilişki bulunmaktadır. Çocuk emeği eğitime devam ve okuldaki performans açısından büyük bir engeldir. Çocuk emeği kullanımı ve eğitim arasındaki ilişkiyi değerlendiren oldukça geniş bir literatür bulunmakla beraber, bunların çoğunun çocuk emeğinin çocukların okula devamı ve eğitim çıktıları üzerindeki olumsuz etkilerine odaklandığı gözlenmektedir. Düşük kalitedeki eğitim çocukları çalışmaya iterken, yoksulluk kısıncında olan ailelerin ve onların çocuklarının eğitime yaklaşımları da önemlidir. Yoksulluğun pek çok çocuğu okuldan çalışma yaşamına ittiği gerçeği biliniyorken, bunun tek neden olmadığı ve esasen pek çok farklı nedenin varlığını da kabul etmek gerekir. Bu anlamda toplumsal yaşamdaki eşitsizlik, ekonomik belirsizlik, eğitime erişim olanaklarındaki sınırlılık ve sosyo-kültürel değerler gibi pek çok faktörün etkili olduğunu söylemek gerekir (Putnick ve Bornstein, 2015: 3-4).

Çalışma yaşamına erken yaşta katılan çocukların eğitim olanaklarından büyük ölçüde yoksun kalmaları onların yaşam boyu kazanma ve kendilerini geliştirme olanaklarından da yoksun kalmalarına neden olacaktır. Yetişkin oldukları dönemde daha iyi çalışma koşullarına ve daha yüksek kazanç elde etmelerine destek olacak eğitim fırsatlarından yararlanma konusunda çok sınırlı bir yeteneğe sahip olacaklardır. Sonuç olarak çocuk yaşlarda çalışmaya başlayan biri yaşamının geri

kalan kısmında büyük ölçüde kendi ekonomik pozisyonunu ve ailesinin durumunu daha ileriye taşıyamayacak düşük ücretli ve güvencesiz işlerde çalışacaktır.

Yoksulluk ve yoksunluk içinde yaşam mücadelesi veren ailelerin çocukları hayatta kalabilmek adına gelir sağlayıcı bir kaynak arayışına yönelmektedir. Bu durum olanların eğitimlerine ara vererek hatta çoğu zaman tamamen terk ederek çalışma hayatına atılmalarına neden olurken, doğal olarak sokakta çalışan çocuk sayısının artmasına da katkı sağlamaktadır (Fernandes ve Vaughn, 2008: 673). Bu arada hem eğitime devam edip hem de okul saatleri dışında çalışan çocuklarda bulunmaktadır. Ebeveynler devamlı yapılan böyle bir davranışın çocukların eğitim performansı üzerindeki etkisini algılayamayabilmektedir (Abdelgalil, 2004: 819).

Çocukların çalışmasının eğitim çıktılarını nasıl etkilediği konusunda ortaya konulan bir çalışmada çok farklı ilişkiler tespit edilmiştir. Öncelikle, ailelerin çocuklarını çalışmaya yönlendirme kararları okulda harcanan zamanın ailelerce gereksiz olduğu şeklindeki bir yanılsamadan kaynaklanabilmektedir. Bu algıya sahip olan aile çocuğun çalışmamasının yaratacağı fırsat maliyetinden etkilenmektedir. Ancak, bu durumun bir genellemenin ötesinde bireysel tercihler düzeyinde ortaya çıkması beklenebilir. Çünkü okul hayatı kötü giden veya bundan çok az yarar gördüğünü düşünen çocuklar çalışma hayatına erken yaşta atılmak için olası adaylar arasında yer alırlar. Diğer taraftan eğitim, çocukları daha üretken kılabilir, gelecekteki kazançlarını artırabilir ve kaliteli işgücüne dahil olma yönünde onları güdüleyebilir. Ayrıca, eğitimin kalitesinin ve erişilebilirliğinin artırılmasının çocuk emeği oranlarını azaltmaya hizmet ettiği de belgelenmiştir (Dorman, 2008: 3).

Tüm bunların yanı sıra, çocukların çalıştıkları ortamlar gereği herhangi bir yetişkinin korumasından, denetiminden, gözetiminden ve yönlendirmesinden yoksun olmalarından dolayı güvenlikleri tehlike altına girebilmektedir. Çoğunluğu sokak faaliyetlerinde çeşitli suistimallere karşı zayıf ve korumasız kalmaktadır (Kadonya vd., 2002: 3). Bu da, çocukların her türlü sömürü ve istismara kolaylıkla açık hale gelmesine sebebiyet vermektedir (Güngör ve Erdurak, 2016: 23). Bunun için çocuklar toplumun desteğine ihtiyaç duymaktadır. Bunlarla ilgili toplum temelli farkındalık oturumu ve çocuklar için destek ve danışmanlık gibi sistemler geliştirilebilmelidir (Hall, 2014: 13).

7. ÇOCUKLARIN SOKAKTA ÇALIŞMASINI ÖNLEMENE YÖNELİK POLİTİKALAR

UÇÖ, kuruluşundan bu yana çocuk emeğini gözetilmesi gereken bir konu olarak ele alırken, 1992 yılından itibaren IPEC adı altındaki “Çocuk İşçiliğinin Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Olan Uluslararası Programı”nı başlatmıştır (Avşar ve Öğütoğulları, 2012: 31). IPEC programı dünya genelinde çocuk emeğinin önlenmesi, korunması veya rehabilitasyonu üzerinde doğrudan etkili olan her türlü faaliyetleri ve aynı zamanda veri toplama ve yayma işlemlerini destekleyecektir. Bu program, çocuk emeğine karşı mücadelede ILO’nun önemli bir ayağı olarak görülmüştür. Kısa bir süre içinde Brezilya, Hindistan, Endonezya, Kenya, Tayland ve Türkiye IPEC programına katılan ilk altı ülke olmuştur (ILO, 2019a: 26).

IPEC 100’den fazla ülkede faaliyet gösteren, küresel anlamda türünün ve UÇÖ’nün de en büyük programı olma özelliğine sahiptir. Yıllar geçtikçe IPEC’in ortaklarının sayısı ve kapsamı genişlemiştir. Program, hali hazırda işçi ve işveren örgütlerini, uluslararası kuruluşlar, kamu kuruluşları, özel işletmeler, topluluk temelli kurumlar, sivil toplum kuruluşları, medya, parlamenterler, üniversiteler, dini gruplar, çocuklar ve ailelerini kapsamına almaktadır (ILO, 2015: 61; ILO, 2012: 21).

IPEC’in çocuk emeğini ortadan kaldırma çalışmaları UÇÖ’nün Uygun İş gündeminin önemli bir yüzünü ortaya koymaktadır. Çocuk emeği çocukların sadece daha iyi bir gelecek için ihtiyaç duydukları becerileri ve eğitimi edinmelerini engellemekle kalmamakta, bunun yanında rekabet gücü, verimlilik ve potansiyel gelirdeki kayıplara sebep olarak ulusal ekonomileri de olumsuz yönde etkiler. Çocukları çalışma hayatından uzaklaştırıp, eğitim imkanlarından yararlanmalarını

sağlamak ve ailelerine çeşitli eğitimler verilerek beceriler kazandırılması onların uygun işlere erişimlerine katkıda bulunur (ILO, 2015: 61).

ILO/IPEC'in uzun vadeli hedefi, tüm çocuk emeği biçimlerinin önlenmesi ve ortadan kaldırılması, kısa ve orta vadeli hedefi ise çocukların korunması ve çalışma koşullarının iyileştirilmesidir. Ancak, ülkelerin sosyo-ekonomik koşulları göz önüne alındığında, çocuk emeğinin ucuz olmasının çekiciliğinin yanı sıra kaynakların yetersizliği ve alt yapı eksikliği bu sorunun çok kısa vadede sona erdirilmesinin zor olduğunu ortaya koymaktadır. Bundan dolayı IPEC önceliğini 182 sayılı UÇÖ Sözleşmesi'nin 3'üncü maddesinde tanımlanan en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğine vermiştir (Tokol, 2013: 366; ILO, 2015: 9).

UÇÖ 182 Sayılı En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi kapsamında en kötü biçimlerdeki çocuk emeğini sıralarken sokakta çalışmayı en kötü biçimlerden biri olarak açıkça saymamakla birlikte sözleşme kapsamındaki “doğası ya da gerçekleştirildiği koşullar itibariyle çocukların sağlık, güvenlik ve ahlaki gelişimleri açısından zararlı olan işler” ilkesi ülkeler özelinde yorumlanmaktadır. Bu bağlamda “sokakta çalışan çocukların” içinde bulunduğu tehlikeli ve riskli koşullar ile istismara daha açık alanlara kayma olasılıklarının yüksek olması, sokakta çalışmanın tüm dünyada en kötü biçimler arasında değerlendirilmesine zemin hazırlamaktadır. Türkiye özelinde ise, çocuk emeğinin en kötü biçimleri sokakta çalışma, küçük ve orta ölçekli işletmelerin ağır ve tehlikeli işlerinde çalışma, tarımda aile içi çalışma dışında ücret karşılığı gezici ve geçici tarım işlerinde çalışma olarak ifade edilmiştir (Şişman ve Etçi, 2016: 186).

Bu anlamda, Dünya'nın farklı bölgelerinde çocukların sokakta çalışmasının/çalıştırılmasının önlenmesine ilişkin farklı uygulamalarla karşılaşabilmektedir. Örneğin, Brezilya'da hem yasal hem de yasa dışı olan sokak faaliyetlerinin çoğu en kötü biçimlerdeki çocuk emeği olarak kabul edilirken, sokakta çalışan çocukların farklı bir dizi sorunu ve endişeyi taşıdığı gözlenmektedir. Sokakta çalışan çocukların günlük olarak karşılaştıkları riskler ve yaptığı işlerin zorlukları, çocuk emeğinin bu özel yönüyle ilgili endişelerin yanı sıra yerel ve uluslararası ilgiyi de arttırmaktadır (Wright ve Pyne, 2002: 10).

Brezilya'da 1996 yılında başlatılan “Çocuk İşçiliğinin Ortadan Kaldırılması Programı” (PETI) 16 yaşından küçük tüm çocukların tehlikeli, ağır, sağlıksız ya da istismara açık olan her türlü çocuk emeğinden çekinilmesi gerekliliğinden hareketle tasarlanmıştır. Program, Mato Grosso do Sul Eyaleti'nin kömür üretim alanlarında ve mate çayı yapraklarının hasatında çalışan çocuklara yardımcı olan pilot bir uygulama olarak başlatılmıştır. Daha sonra çocukların en kötü biçimlerindeki diğer çalışma alanlarına da uygulanmıştır (Aldobrandini ve Panisperna, 2011: 15).

PETI, yoksul hanelerin en kötü biçimlerinde çalışan çocuklarını hedef almaktadır. Doğrudan nakit transferi uygulamaları, kişi başına geliri asgari ücretin yarısından daha az olan hane halklarına yöneliktir. Bu desteğin verilmesi ancak çalışmaya devam eden çocukların okula devam kaydının en az yüzde 85 olması ve çeşitli okul sonrası etkinliklere katılması şartına bağlıdır. Okul sonrası etkinliklerin temel amacı, çocukların okulda geçirdiği süreyi kültür, sanat, spor vb. etkinliklerle arttırarak çocukların zamanla çalışma hayatından çekilmesini sağlamaktır (Aldobrandini ve Panisperna, 2011: 15).

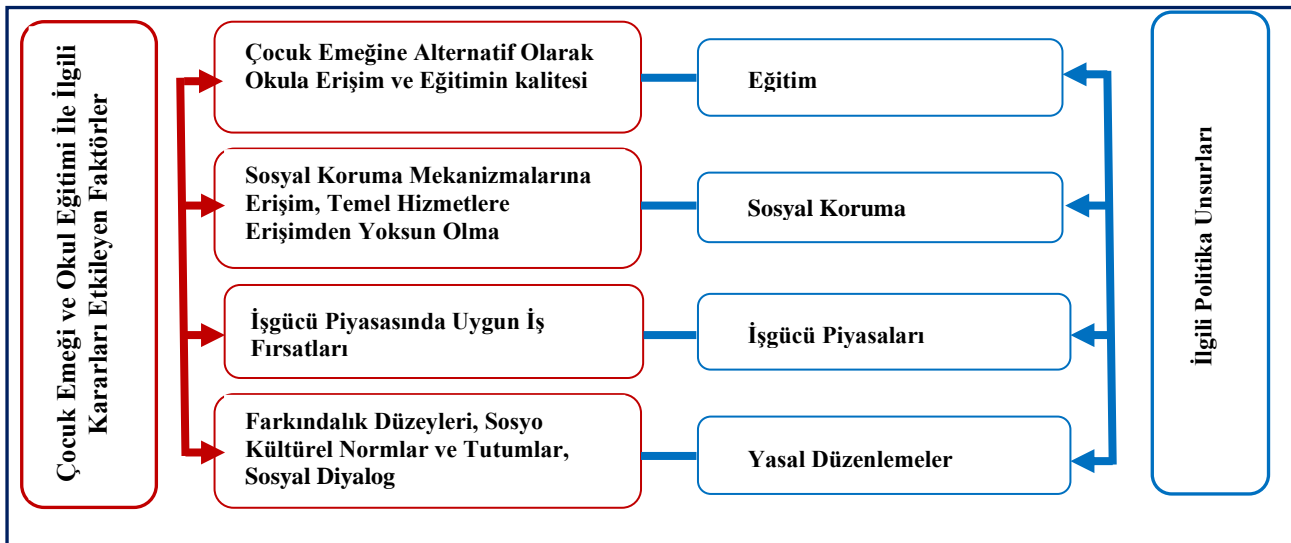
Bu genişletilmiş okul günü uygulaması, çocukların çalışmasını önlemek ve gelecekteki uygulamalar amacıyla iyileştirici eğitim ve öğretim olanakları sağlamak için tasarlanmıştır. Ebeveynlerin, gelirini iyileştirmek ve dolayısıyla çocuk emeğinden elde edilen gelire uzun vadede bağımlılığını azaltmak amacıyla PRONAGER (Yoksul Alanlarda İstihdam Yaratma ve Gelir Yaratma Programı) gibi tamamlayıcı programlara katılmaları teşvik edilmektedir (Aldobrandini ve Panisperna, 2011: 15). Burada sokakta çalışan çocuklar için açıkça bir şey belirtilmese de kuşkusuz Brezilya'da sokak faaliyetleri en kötü biçimlerdeki çocuk emeği olarak kabul edildiğinden yapılan bu çalışmalar sokakta çalışan çocukları da kapsayıcı bir niteliğe sahiptir.

Bunun yanı sıra Meksika’da sokak çocukları için Junto Con Los Niños (JUCONI) “Çocuklarla Birlikte” vakfı kurulmuştur. Sokakta çalışan çocuklara yönelik sosyal yardım hizmeti sayesinde JUCONI, Puebla’nın saçaklarında aileleriyle birlikte kayda değer sayıda çalışan çocukların yaşadığı üç yerel bölge belirlemiştir. Destek grupları, hem ailelerin çalışan çocuklarını sokaktan çekmeye hem de ailelerin ekonomik durumunu iyileştirmelerine yardımcı olarak sokakta çalışan çocukların diğer kardeşlerinin sokakta çalışmalarını önlemeyi amaçlamaktadır (Benítez, 2001: 44).

Hindistan da ise, Batı Bengal eyaletinin başkenti olan Kalküta’da sokakta çalışan ve diğer çalışan çocuklar için Sosyal Yardım Faaliyetleri 1980’lerin başlarından itibaren, bazı Sivil Toplum Kuruluşları tarafından sokak ve çalışan çocuklar arasında sosyal yardım faaliyetlerinde bulunmak biçiminde ortaya çıkmıştır. 1987’de Kalküta Sivil Toplum Kuruluşu (STK) Sokak ve Çalışan Çocuklar Forumu, hükümetin dikkatini, sokakta çalışan çocukların durumu üzerine çekmeye, toplu müdahalelerin daha etkili ve anlamlı olmasını sağlamaya yöneliktir. 1993 yılında hem Hindistan Hükümeti hem de Batı Bengal Eyalet Yönetimi sokakta çalışan ve yaşayan çocuklar için eğitim, beslenme, sağlık, beceri geliştirme ve rekreasyon alanlarında anlamlı programlar yürütmek için STK’lara destek vermeyi kararlaştırmıştır. Ayrıca, UNICEF, UÇÖ ve diğer bazı finansman kuruluşları da bu konuda bazı STK’ları destekleme kararı almıştır (Mukherjee, 2014: 94).

Türkiye’de ise, çocuk emeğinin en kötü biçimlerinden biri olarak belirlenen sokakta çalışmanın engellenmesi, çocukların sokaktan çekilmesi ve ailelerinin desteklenmesi amacıyla çocuk, aile ve toplum temelli çalışmalar yürütülmektedir. Bu kapsamda sokakta çalışan/çalıştırılan çocukların, örgün veya mesleki eğitime yönlendirilmesi ve ilgili kurum temsilcilerinden oluşturulan ekipler tarafından çocukların yoğun olarak çalıştığı bölgelerde alan taramaları yapılmaktadır. Yapılan alan taramalarında ekonomik yoksunluk sebebiyle sokakta çalıştığı tespit edilen çocukların ve ailelerinin sosyal yardımlar ile desteklenmesi amaçlanmaktadır (ÇSGB, 2017: 41).

Bu anlamda Türkiye’de sokakta çalışan çocuklara yönelik en kapsamlı çalışma Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) tarafından, Türkiye Cumhuriyeti ve UNICEF işbirliği ile geliştirilen ve 2008-2010 yılları arasında Avrupa Birliğinin mali ve UNICEF’in teknik desteği ile uygulanan “Önce Çocuklar: Çocuk Koruma Mekanizmalarının İl Düzeyinde Modellenmesi” Projesi olmuştur. Projenin pilot uygulaması sorunun en yoğun biçimde gözlendiği İstanbul, İzmir, Ankara, Antalya, Diyarbakır, Adana, Mersin ve Bursa illerinde gerçekleştirilmiştir. Uygulama sonucunda sokakta çalıştırılan çocuklar olgusunun çok düzeyli bir müdahaleyi gerekli kıldığı, bunun yanında sorunun doğası gereği, birçok kurum ve kuruluşun hizmetleriyle örtüşen bir durumun varlığı nedeniyle de hizmetlerin koordine edilmesi sürecinde kurum ve kuruluşların işbirliği içinde çalışması gerekliliğine vurgu yapılmıştır (UNICEF, 2010: 1-10).

Şekil 2: Çocuk Emeği, Eğitim ve Bunlara Yönelik Politika Unsurların Temel Belirleyicileri

Kaynak: UCW, 2010: 74.

Diğer yandan BM Sürdürülebilir Kalkınma İçin 2030 Gündemi'nin İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme başlığı altında 2025 yılına kadar çocuk emeğinin tüm biçimlerinin etkin bir biçimde ortadan kaldırılması hedeflenmektedir. Bu bağlamda kurulduğu ilk günden bu yana çocuk emeğinin ortadan kaldırılmasını temel hedeflerden biri olarak belirleyen UÇÖ, kuruluşunun yüzüncü yılında ve Dünya Çocuk İşçiliğiyle Mücadele Günü'nde bu hedefinin başarıya ulaşılabilmesini ummaktadır (ILO, 2019b: 3).

UÇÖ, çocuk emeğinin tüm biçimlerinin ortadan kaldırılması konusunda başarıya giden yol haritasını yasal düzenlemeler, işgücü piyasaları, sosyal koruma ve eğitim politikaları olarak dört temel unsur üzerine inşa etmiştir (ILO, 2019b: 6).

7.1. Eğitim Politikaları

Çocuk istihdamının önlenmesi bakımından eğitim en temel unsurdur. Çocukların erken yaşlarda büyüdüğü çevre ve aldığı eğitim genel yaşamın kalitesini önemli ölçüde belirlemektedir. Yine bu dönem temel bilgi, beceri ve alışkanlıkların kazanıldığı en önemli dönemdir (Radmard, 2016: 122).

UÇÖ, çocuk emeğinin önlenmesinde eğitimin büyük katkısı olduğunu, özellikle de kaliteli ve nitelikli eğitimin yararlı bir araç olduğunu ifade etmektedir. Kuşkusuz çalışma yaşamının geleceğini değiştirdiği bir dönemde kaliteli eğitime ve çocukların gerekli temel becerilere sahip olmalarının sağlanmasına duyulan ihtiyaç daha önce hiç olmadığı kadar fazladır. Bu bağlamda, çocuk emeğinin ortadan kaldırılması için eğitim sistemindeki temel sorunların ele alınması gerekmektedir. Bu, eğitim kalitesini artırarak ve kaynakları çalışan çocuklar da dahil olmak üzere tüm çocuklar için okula erişimin kolay hale getirilerek, aynı zamanda okul ortamının, özellikle de öğrenme ortamının çocukların mezun olana kadar okula devam etmeye ikna edici, güçlü ve kapsayıcı olması ile sağlanacaktır. Öğrenme ortamından kastedilen durum, örneğin, eğitimci kalitesini arttırmak, aşırı kalabalık sınıf ortamını azaltmak, bunun için de eğitimci sayısının ve dersliklerin sayısını arttırmak önem taşımaktadır. Buna ek olarak ders kitapları gibi materyallerin kullanılabilirliğini arttırmak da öğrenme ortamına katkıda bulunabilecektir.

Ancak pek çok ülkede eğitim politikalarını şekillendiren politika yapıcılar kaliteli eğitimin bu niteliğini göz ardı etmektedir. Örneğin, 2009 yılında 44 ülkeyi kapsayacak biçimde yapılan bir araştırmada, sadece 8 ülke ulusal eğitim planlarında çocuk emeğinin marjinal bir yapı olduğunu benimsemiş ve bu ülkelerden de sadece 4'ü bunlara erişim ve sorunun çözümü konusunda gerekli müdahalelere yer vermiştir (UNICEF, 2014: 8).

Çalışan çocukların ebeveynlerinin maddi durumlarını iyileştirme ve çocukların yoksulluk döngüsünden çıkmalarını yardım etmede eğitimin öneminden emin olmaları da ayrıca vurgulanması gereken bir konudur. Bununla birlikte yoksulluğun sonuçlarını hafifletmek ve çalışmak yerine okula giden çocukların ailelerinin gelirinde meydana gelebilecek kayıpları dengeleyici önlemler/müdahaleler eşlik etmelidir.

7.2. Sosyal Koruma Politikaları

Çocukları sokaktan çekebilmek için aileleri yoksulluk ve yoksunluk sorununa karşı koruyacak, onları olumsuzluklara karşı sarmalayabilecek güçlü bir koruma sisteminin gerekliliği öne çıkmaktadır. Dolayısıyla ekonomik ve sosyal kırılganlıkların azaltılması, önlenmesi ve ortadan kaldırılmasında kamu ve özel sektör tabanlı programların gerekliliği yadsınamaz bir gerçektir. Bu anlamda toplumun tümünü kapsayan bir sosyal sigortalar sistemi, sosyal destek hizmetleri, çalışan ebeveynlere yönelik izin politikaları, sağlık hizmetleri ve toplumun tümüne hitap edebilecek erişilebilir çocuk bakım hizmetleri vb. uygulamaların yaygınlaştırılması çocukları sokaktan ve çalışma hayatından uzaklaştırabilecektir.

Çocuk emeğine yönelik sosyal koruma programları tek çatı altına bağlanmamıştır. Bu anlamda politika yapıcılarının kullanabileceği seçenekler arasında koşulsuz nakit transferleri, koşullu nakit transferleri, kamu işleri programları ve kredi düzenleri yer almaktadır (UCW, 2010: 91).

Çocuk emeğinin kullanımının ortadan kaldırılması, istenen bir durum olmakla beraber, bundan dolayı yoksul hane halkı açısından ortaya çıkabilecek gelir kaybının telafi edilmesi de bir o kadar önem göstermektedir (ILO, 2014: 15). Bunun için ailelere çocuk emeğinin kullanımından vazgeçmelerini sağlayacak çeşitli teşvikler öngörülebilir. Çocuğun çalışmaması durumunda ailenin gelirinde ortaya çıkabilecek kaybın çeşitli sübvansiyonlarla telafi edilmesi ve çocukların okula devamlarını sağlayacak çeşitli mali destekler vb. bu konuda verilebilecek örneklerdendir.

Dünya Bankası'nın 2014 yılında yapmış olduğu bir çalışmada, şartlı nakit transferlerinin etki değerlendirmelerinden elde edilen veriler Kamboçya, Brezilya, Meksika, Nikaragua, Endonezya ve Pakistan gibi ülkelerde çocukları yetersiz eğitime sahip veya çalışma riski altında olan en kırılgan ve savunmasız hane halklarına yönelik olumlu sonuçlar verdiği tespit edilmiştir (De Hoop ve Rosati, 2014: 213-214).

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere çocuk emeğinin kullanımı büyük ölçüde yoksulluğun ve yoksunluğun yaratmış olduğu kırılganlıklardan kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda sokakta çalışan çocuk emeğinin azaltılması ve hatta tamamen ortadan kaldırılması noktasında bir ilerleme, ancak bu tür kırılganlıkların, güvenlik açıklarının ve ekonomide yaşanan krizlerin etkilerinin azaltılmasına bağlıdır. Kuşkusuz ailelerin sosyal koruma düzeylerinin artırılması ve aileleri bu tür kırılganlıklarda ortaya çıkabilecek olumsuzluklara karşı koruyabilecek uygun ve yeterli bir gelir düzeyine ve koruma sistemine sahip olmaları da ayrıca önem taşımaktadır.

7.3. İşgücü Piyasası Politikaları

Çocuk emeği, kırsal kesimde veya kentsel kesimde fark etmeksizin enformel ekonomide yoğunlaşmaktadır. Enformel ekonomide yer alan çalışanlar, sosyal diyalog mekanizmalarının olmadığı ve dolayısıyla örgütlenme ve toplu pazarlık yapma hakkının da dile getirilemediği, işçi sağlığı ve iş güvenliği konusunda sınırlı haklara sahip olunan, güvencesiz çalışmanın yaygın, sosyal korunma sistemlerinin yetersiz olduğu, kırılgan ve istikrarsız bir yapıda çalışmaya ilişkin en temel haklardan dahi yoksun koşullarda çalışmaktadırlar. Tüm bunlar uygun iş kavramı ile çeliştiği için haneler, çocuklarını çalıştırmayı bütün bu olumsuzluklarla başa çıkma stratejisi olarak görmektedir. Bu anlamda enformel ekonomiden formel ekonomiye geçişi destekleyen işgücü piyasası politikaları çocuk emeği ile mücadelede kritik öneme sahiptir (ILO, 2018: 72). Öte yandan gençlerin içinde yer aldıkları işgücü piyasaları ile çocuk emeği arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Genç işsizliğin oldukça yaygın olduğu günümüzde iyi işleyen bir işgücü piyasasının oluşturulabilmesi için hane halkalarının çocuklarını çalıştırmak yerine uzun vadeli geleceklerini de düşünerek çocukların eğitimine yatırım yapmaları asıl olandır (UCW, 2010:73).

7.4. Yasal Düzenlemelere İlişkin Politikalar

Çocuk emeğine karşı sürdürülebilir düşüşler elde etmek aynı zamanda destekleyici bir ulusal politik, yasal ve kurumsal ortama bağlıdır. Çocuk emeği konusunun daha geniş kalkınma planlarına ve programlarına yaygınlaştırılmasını sağlamak için politik taahhüt gereklidir. Uluslararası çocuk emeği standartlarına uygun bir iş mevzuatı, hem ulusal bir niyet beyanı hem de çocuk emeğini önlemeye yönelik çabalar için yasal ve düzenleyici çerçeve olarak gereklidir. Çocuk emeği konusu özel sektör ve kamu sorumluluğu altında olan bir mesele olduğundan dolayı, bu konuda kaydedilecek ilerlemeler için kurumsal rollerin açıkça belirlenmesi ve etkili koordinasyon ve bilgi paylaşım yapılarının iyi işler bir biçimde olması önem taşımaktadır (Lyon ve Rosati, 2006: 2).

UÇÖ'nün çocuk emeğine ilişkin sözleşmeleri geniş kapsamda onaylanması ile birlikte artık birçok ülke çocukların çalışmasına ilişkin yasal düzenlemeler de yapmış bulunmaktadır. Bu anlamda UÇÖ'nün 182 sayılı sözleşmesi 181 onay ile tarihinin en hızlı ve en çok onaylanan sözleşmesidir. Dünya'daki 5-17 yaş aralığında olan çocukların %99'undan fazlasını kapsar nitelikte iken, 138 sayılı sözleşmesi 170 onay ile %80'ini kapsamaktadır. Ancak, çocuk emeğine yönelik bir yasal çerçeve oluşturma zorunluğu ülkelerin sadece onaylaması ile bitmemektedir. Bu uluslararası standartları, ulusal mevzuatlara ve düzenlemelere entegre edilmesi de bir o kadar önem

taşımaktadır. Bu konuda kayda değer ilerlemeler olsa da hala önemli zorlukların devam ettiği de bir gerçektir (ILO, 2018: 71).

Örneğin, istihdama kabul için belirlenmiş olan asgari yaş sınırı ile ülkelerin yasalar ile zorunlu eğitim için belirlemiş oldukları yaş sınırının tutarsızlığı da çocuk çalıştırılmasının engellenmesi açısından sorun yaratan bir diğer durumdur. Bazı ülkeler UÇÖ' nün 138 Sayılı Asgari Yaş Sözleşmesi ve 182 Sayılı En Kötü Biçimdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Planı Sözleşmelerini oynamış olsalar da halen, sözleşmeler gereği taahhütlerini yerine getirmekten kaçınmakta ya da ağır davranmaktadır. Örneğin tehlikeli işlere yönelik verileri yayınlama veya gözden geçirme konusunda gerekeni yapmaktan kaçınmaktadır (ILO, 2018: 71).

İşgücü denetim sistemleri hem kapasite hem de kaynak kısıtlamaları nedeniyle, genellikle zayıf kalmaktadır ve çoğu, çocuk emeğinin kayıt dışı bulunduğu ekonomilerdeki işletmelere zor erişebilmektedir (ILO, 2018: 71). Bu anlamda, iş denetim hizmetlerinin erişemediği yerlere, özellikle de en kötü çalışma biçimlerinin meydana gelebileceği ekonominin "saklı" kalmış kısımlarına erişebilmesi için stratejiler geliştirilebilmelidir (ILO, 2019b: 6).

8. SONUÇ ve ÖNERİLER

Çocuk emeği kavramı genel olarak çocukları, çocukluklarını yaşamaktan, potansiyellerinden ve onurlarından yoksun bırakan, fiziksel ve zihinsel gelişimlerine zarar veren bir durum olarak nitelendirilebilir. Çocukların küçük yaştan itibaren çalışma yaşamında yer almaları onların fiziksel, zihinsel, eğitsel, sosyal ve ahlaki açıdan tehlikeli ve zararlı sonuçlar ile karşılaşmalarına neden olabilmektedir. UÇÖ'nün 2000 yılında Çocuk İşçiliğinin Küresel Tahminleri adlı raporu yayınlamasından bu yana çocuk emeğinde önemli bir düşüş eğiliminin yaşandığı gözlemlenmektedir. UÇÖ'nün son verilerine göre Dünya'da istihdamdaki çocuk sayısı 218 milyon, çocuk emeği 152 milyon ve tehlikeli işlerde çalışan çocuklar 72,5 milyondur. Çocukların çalışmasının 2025 yılına kadar tüm biçimleriyle önlenmesini hedefleyen UÇÖ'nün bu hedefine ulaşılabilmesi için daha hızlı hareket edilmesi gerekmektedir. Zira son dört yılda sağlanan ilerleme hızına dayanarak gelecek için öngörülen ilerlemenin sağlanamayacağı ve 2025 yılında 121 milyon çocuğun halen çalışıyor olacağı ve bunların 52 milyonunun da tehlikeli işlerde yer alacağı ifade edilmektedir.

Çocuk emeğinin bir alt kümesi olan sokakta çalışan çocuk konusu küresel ölçekte yaşanan sosyal sorunların en önde gelenlerinden biridir. Özellikle çocukların ailelerinin yoksul olması, göç hareketi veya geleneksel aile düşüncesinde eğitimin öneminin hala anlaşılabilmesi ve çocuğunda ailenin geçimine katkıda bulunması gerekliliği onları sokakta çalıştırıp aile bütçesine katkıda bulunmaya ya da kendi ihtiyaçlarını karşılamaya yöneltmiştir. Bu bağlamda çocuklarda sokakta çeşitli işler yaparak kazanç/gelir elde etme çabasına girişmektedirler. Ancak çocuklar bunu yaparken eğitim gibi önemli bir işlevden uzak kalabilmektedir. Bu durum da onların geleceğinde belirsizliğe yol açmaktadır. Çocukların sokakta yaptıkları işler ise genellikle, kağıt mendil, simit satıcılığı ve araba camı silme işleridir.

Çocuklar sokakta çalışırken birçok risk ve zorluklarla karşılaşmaktadır. Özellikle küçük yaşlardan itibaren çalışması çocukları zihinsel ve fiziksel olarak etkilemektedir. Yetişkinlerin gözetimi ve korumasından uzak kalınması da onları her türlü sömürüye ve istismara açık hale getirmektedir. Ayrıca toplum tarafından onlara önyargı ile bakılması ve davranılması da karşılaştıkları bir başka zorluklardan bir tanesidir.

Çocuk emeğinin en kötü biçimlerine yönelik çeşitli önleyici politikaların uygulandığı görülmektedir. Özellikle Brezilya'da bu konu ile ilgili çeşitli çalışmalar yürütülmüştür. Her ne kadar UÇÖ'nün 182 sayılı sözleşmesinde sokakta çalışma en kötü biçimlerde çalışma kapsamında açık bir şekilde yer almasa da, çocukların sokakta gerçekleştirdiği faaliyetler onların sağlık, güvenlik ve ahlaki gelişimlerine zarar veren işler olarak belirmektedir. Bu nedenle pek tabii ki,

sokakta çalışmanın tüm dünyada en kötü biçimlerdeki çocuk çalışması arasına girmesi yanlış olmayacaktır.

Son olarak, sokakta çalışan çocuk konusunun çözümlenmesi için ekonomik, sosyal, siyasal, hukuksal, kültürel vb. birçok alandan hareket edilmesi gereken bütünsel bir yaklaşım ve kapsayıcı biçimde çok paydaşlı bir katılım gerektirdiği anlaşılmaktadır. Bunun da gerek hükümetlerin gerek uluslararası kuruluşların gerekse de sivil toplum örgütlerinin aktif işbirliği ile olacağı oldukça açıktır.

KAYNAKÇA

Abdelgalil, S., Gurgel, R., Theobald, S., Cuevas, L. (2004) "Household and Family Characteristics of Street Children in Aracaju, Brazil", *Archives of Disease in Childhood*, 89, 817-820.

Akşit, A., Karancı, N., Hoşgör, G. A. (2001), "Turkey Working Street Children in Three Metropolitan Cities: A Rapid Assessment", International Labour Organization (ILO), Geneva.

Aldobrandini, V., Panisperna, V. (2011), Understanding The Brazilian Success in Reducing Child Labour: Empirical Evidence and Policy Lessons, Understanding Children's Work (UCW) Project ILO Office for Italy and San Marino.

Alem, H. W., Laha, A. (2016), "Livelihood Of Street Children and the Role of Social Intervention: Insights From Literature Using Meta-Analysis", *Hindawi Publishing Corporation Child Development Research*, 1-14.

Al-Gamal, E., Mansour, A.M., Matrouk, R., Nawaiseh, M.A. (2013), "The Psychosocial Impact of Child Labour in Jordan: A National Study", *International Journal of Psychology*, 48 (6), 1156-1164.

Anker, R. (2000), "The Economics of Child Labour: A Framework for Measurement", *International Labour Review*, 139 (3), 257-280.

Aufseeser, D. (2014), "Protecting" Street Children? Urban Revitalization and Regulation In Lima, Peru", *Urban Geography*, 35 (2), 870-888.

Avşar, Z., Ögütoğulları, E. (2012), "Çocuk İşçiliği ve Çocuk İşçiliği Mücadele Stratejileri", *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 2 (1), 9-40.

Bachman, S. L. (2000), "The Political Economy of Child Labor and Its Impacts On International Business", *Business Economics*, 30-41.

Bayat, İ. (2015). Kadın Yoksulluğu-Enformel İstihdam İlişkisi: Uygulamalı Bir Araştırma. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Bellamy, C. (1997), *The State of the World's Children*, UNICEF, New York.

Benitez, S.T. (2001), *What Works in Street Children Programming: The JUCONI Model*, International Youth Foundation, Baltimore.

Bhalotra, S. (2003), *Child labour in Asia and Africa*, Background Paper Prepared for the Education for All Global Monitoring Report 2003/4 Gender and Education for All: The Leap to Equality.

Bhukuth, A., Jerome, B. (2015), "Children of the Street: Why are They in the Street? How Do They Live?", *Economics and Sociology*, 8 (4), 134-148.

Bilgin, R. (2012), "Sokakta Çalışan Çocukları Bekleyen Risk ve Tehlikeler: Diyarbakır Örneği", *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (15), 79-96.

Boevé, E., Hennart, M., Pourbaix, O., Trousselard, A. (2010), *Proceedings of The 2nd International Forum Of Social Street Workers*, This Publication is Supported by the European Union Programme for Employment and Social Solidarity-PROGRESS.

- Cesur, E. E. (2006). Çocukların Çalıştırılmasının Ekonomik Büyümeye Etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Chande, H. A. (2010), "A Study Of The Street And Working Children Living in Thane City", *Journal Of Humanities And Social Science*, 1-4.
- Chen, M.A., Vanek, J., Carr M. (2004), Mainstreaming Informal Employment and Gender in Poverty Reduction, Gender Section Social Transformation Programmes Division Commonwealth Secretariat Marlborough House, London.
- Chopra, G. (2015), "The Working and the Street Children: Where is the Child", *Child Rights in India*, 101-136.
- ÇSGB. (2017), Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı 2017-2023, Genel Yayın No: 63, Ankara.
- Dammert, A. C., Hoop, J., Mvukiyehe, E., Rosati, F. C. (2017), Effects of Public Policy on Child Labor, Policy Research Working Paper 7999, World Bank Group.
- Dayıoğlu, M. (2006), "The Impact Of Household Income on Child Labour in Urban Turkey", *The Journal of Development Studies*, 42 (6), 939-956.
- De Hoop, J.; Rosati, F. C. (2014), "Cash Transfers and Child Labor", *World Bank Research Observer*, 29 (2), 202-234.
- Delap, E. (2001), "Economic and Cultural Forces in the Child Labour Debate: Evidence From Urban Bangladesh", *The Journal of Development Studies*, 37 (4), 1-22.
- Denehy, D. (2005), Protecting Street Children: Vigilantes Or the Rule Of Law?, Serial No: 109-101, U.S. Government Printing Office, Washington.
- DSD. (2014), Strategy and Guidelines for Children Living and Working in the Street, Department of Social Development-Republic Of South Africa.
- Dorman, P. (2008), Child Labour, Education and Health: A Review of the Literature, International Labour Office (ILO), Geneva.
- Dursun, S., Aksakal, E. (2018), "Çalışan Çocukların Sorunları Üzerine Bir Araştırma", *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (15), 41-56.
- Edmonds, E. (2016), Economic Growth and Child Labor in Low Income Economies, GLM|LIC Synthesis, Paper No. 3, IZA Institute of Labor Economics.
- Edmonds, E.; Pavcnik, N. (2004), "The Effect of Trade Liberalization on Child Labor", *Journal of International Economics*, 65, (2), 401-419.
- Efe, H., Uluoğlu, S. A. (2015), "Dünyada Çocuk İşçiliğiyle Mücadelede Geline Nokta ve Geleceğ Dair Bazı Öngörüler", *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 13 (51), 46-72.
- Ennew, J. (2003), Working With Street Children Exploring Ways for ADB Assistance, Report Publication Stock No: 110103, Asian Development Bank (ADB).
- Erdut, T. (2005), "İşgücü Piyasasında Enformelleşme ve Kadın İşgücü", *Çalışma ve Toplum Dergisi*, (3), 11-49.
- Fernandes, G. T., Vaughn, M. G. (2008), "Brazilian Street Children Contextual Influences in Relation to Substance Misuse", *International Social Work*, 51 (5), 669-681.
- Fors, H.C. (2012), "Child Labour: A Review of Recent Theory and Evidence With Policy Implications", *Journal of Economic Surveys*, 26, (4), 570-593.
- Galli, R. (2001), The Economic Impact of Child Labour, Decent Work Research Programme, Discussion Papers, ILO, Geneva.

- Gebretsadik, D. (2017), "Street Work and the Perceptions of Children: Perspectives From Dilla Town, Southern Ethiopia", *Global Studies of Childhood*, 7 (1), 29-37.
- Grierson, J., Schnurr, J. (2003), Pathways to Livelihoods and Decent Work: Strategies and Tools for Investing in Young People. International Labour Organization (ILO), International Development Research Centre (IDRC) and Canadian International Development Agency (CIDA).
- Gustafsson, E., Pyne, H. (2002), Gender Dimensions of Child Labor and Street Children in Brazil, Policy Research Working Paper: 2897, World Bank.
- Gümrükçüoğlu, Y. B. (2013), "Mevzuatımızda Çocuk ve Genç İşçilerin Çalışma Yaşamında Korunmasına İlişkin Düzenlemelere Genel Bir Bakış", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 15, 481-545.
- Gün, S. (2017), *Çocuk, İşçi, Yoksul, Göçmen İktisadi Bir Analiz*, NotaBene Yayınları, İstanbul.
- Güngör, F., Erdurak, Y. (2016), "Çocuk Hakları ve Uygulama Stratejileri Bağlamında Sokakta Çalıştırılan Çocuklar", *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (12), 11-35.
- Hall, S. (2014), Evaluation of "Improving Street-Working Children's Access to Education and Livelihood Support for Their Families, UNICEF, Afghanistan.
- Hai, A. (2014), "Problems Faced By The Street Children: A Study on Some Selected Places in Dhaka City, Bangladesh", *International Journal of Scientific ve Technology*, 3 (10), 45-56.
- Harris. S. M., Johnson, K., Young, L., Edwards, J. (2011), "Community Reinsertion Success of Street Children Programs in Brazil and Peru", *Children and Youth Services Review*, 33, 723-731.
- Hong, D. K., Ohno, K. (2005), Street Children in Vietnam, Interactions of Old and New Causes in A Growing Economy, National Graduate Institute for Policy Studies (GRIPS), Tokyo.
- Ibrahim, A., Abdalla, S. M., Jafer, M., Abdelgadir, J., Vries, N. (2018), "Child Labor and Health: A Systematic Literature Review of the Impacts of Child Labor on Child's Health in Low-and Middle-Income Countries", *Journal of Public Health*, 41 (1), 18-26.
- ILO. (2002), A Future Without Child Labour - Global Report on Child Labour 2002. International Labour Organization (ILO), Geneva.
- ILO. (2002a), In Depth Analysis of the Situation of Working Street Children in The Leningrad Region, International Labour Organization (ILO), St. Petersburg.
- ILO. (2007). Explaining the Demand and Supply of Child Labour: A Review of the Underlying Theories, International Labour Organization (ILO), ILO/IPEC-SIMPOC, Geneva.
- ILO. (2011), Assessing Psychosocial Hazards and Impact of Child Labour, International Labour Organization (ILO), Geneva.
- ILO. (2012), Tackling Child Labour: From Commitment to Action, ILO International Programme on the Elimination of Child Labour, International Labour Organization (ILO), Geneva.
- ILO. (2013), Marking Progress Against Child Labour Global Estimates and Trends 2000-2012, International Labour Organization (ILO), Geneva.
- ILO. (2014), Child Labour in the Urban Informal Sector in Three Governorates of Jordan (Amman, Mafraq and Irbid), International Labour Organization (ILO), Geneva.
- ILO. (2015), World Report on Child Labour 2015: Paving the Way to Decent Work for Young People, International Labour Organization (ILO), Geneva.
- ILO. (2017a), Report of the Rapid Assessment of Children Working on the Streets of Apia, Samoa: A Pilot Study, International Labour Organization (ILO), Geneva.

- ILO. (2017b), Global Estimates of Child Labour: Results and Trends 2012-2016, International Labour Organization (ILO), Geneva.
- ILO. (2018), Ending Child Labour by 2025: A Review Of Policies and Programmes. International Labour Organization (ILO), Geneva.
- ILO. (2019a), Tackling Child Labour: 100 Years of Action, International Labour Organization, Geneva.
- ILO. (2019b), Children Shouldn't Work In Fields, But On Dreams!, International Labour Organization (ILO), Geneva.
- Işığçok, Ö. (2014), *İstihdam ve İşsizlik*, Dora Yayınevi, İzmir.
- Johansson, J. (2009), Causes Of Child Labour-A Case Study in Babati Town, Södertörn University College| School of Life Sciences Bachelor's Thesis 15 ECTS| Global Development, Tanzania.
- Kadonya, C., Madihi M., Mtwana S. (2002), Tanzania Child Labour In The Informal Sector: A Rapid Assessment, International Labour Organization (ILO), Geneva.
- Karaman, B., Özçalık, M. (2007), "Türkiye'de Gelir Dağılımı Eşitsizliğinin Bir Sonucu: Çocuk İşgücü", *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 14 (1), 25-41.
- Kausbik, B., Tzannatos, Z. (2003). "The Global Child Labor Problem: What Do We Know and What Can We Do?", *The World Bank Economic Review*, 17 (2), 147-173.
- Kızmaz, Z., Bilgin, R. (2010), "Sokakta Çalışan/Yaşayan Çocuklar ve Suç: Diyarbakır Örneği", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (32), 269-311.
- Kömürcü, B., Negiz, N. A. (2016), "Kentsel Bir Sorun Alanı Olarak Sokakta Çalışan-Çalıştırılan Çocuklar: (Isparta Örneği)", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21 (3), 971-994.
- Kucur, F. (2016), "Sosyo-Ekonomik Bir Sorun Olarak Sokakta Çalışan Çocuklar", *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2 (1), 55-66.
- Lal, B.S. (2018), "Child Labour in India: Causes and Consequences", *International Journal of Science and Research*, 8 (5), 2199-2206.
- Lalor, K. (1999), "Street Children: A Comparative Perspective", *Child Abuse and Neglect*, 23 (8), 759-770.
- Lieten, K. (2010), Street-Working and Street-Living Children in Peru: Conditions and Current Interventions, Foundation for International Research on Working Children (IREWOC), Leiden.
- Lyon, S.; Rosati, F.C. (2006), Tackling Child Labor: Policy Options for Achieving Sustainable Reductions in Children at Work. Understanding Children's Work Project Working Paper Series. Washington.
- Maidment, D. (2009), "Worst of Child Labor: Street Children and Street Trades", (ed. Hugh D. Hindman), *The World Of Child Labor: An Historical And Regional Survey*, Armonk, New York.
- Mahiroğulları, A. (2017), "Türkiye'de Kayıt Dışı İstihdam ve Önlemeye Yönelik Stratejiler", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22 (2), 547-565.
- Maksutaj, A., Hazizaj, A. (2005), Child Labour and Street Children in Albania, Children's Human Rights Centre of Albania -CRCA, Tirana.
- Mugove, K., Lincoln, H. (2015), "Why Children Leave Their Homes for the Streets? the Case of Harare", *International Journal of Scientific and Research Publications*, 5 (10), 1-5.
- Mukherjee, C. (2014), "A Study on Socio-Educational and Rehabilitation Status of Street Children in Kolkata", *IOSR Journal Of Humanities And Social Science (IOSR-JHSS)*, 19 (7), 65-102.

- OHCHR. (2011), Protection and Promotion of the Rights Of Children Working and/or Living on Street, United Nations Human Rights Office of the High Commissioner (OHCHR).
- Putnick, D.L.; Bornstein, M.H. (2015), "Is Child Labor a Barrier to School Enrollment in Low- and Middle-Income Countries?", *International Journal of Educational Development*, 41, 112–120.
- Radfar, A.; Asgharzadeh, S.A.A.; Quesada, F.; Filip, I. (2018), "Challenges and Perspectives of Child Labor", *Industrial Psychiatry Journal*, 27 (1), 17-20.
- Radmard, S. (2016), "Research on the Education of Children Working in the Streets", *Academia Journal of Educational Research*, 4 (8), 121-128.
- Rosati, F.C. (2016), "Can Cash Transfers Reduce Child Labor?", *IZA World of Labor*, 293, 1-11.
- Sakuhuni, R. C. (2014), "Causes, Benefits and Costs of Informal Economy: Evidence From Zimbabwe", *Researchjournali's Journal of Commerce*, 2 (4), 1-9.
- Samuel, A. (2014), "Assessing the Effects Of Streetism on the Livelihood of Street Children: A Case Study of Kumasi (In Ghana)", *Research on Humanities and Social Sciences*, 4 (9), 165-173.
- Sapancalı, F. (2002), "Küreselleşme Bağlamında Çocuk İstihdamı ve Önlenmesine Yönelik Çabalar", *Çimento İşveren Dergisi*, 16 (4), 18-30.
- Sheahan, F. (2011), A Focus on Child Protection Within Social Protection Systems: Transforming Children's Lives, Save the Children, Sweden.
- Stherl, T. (2011), "The Risk of Becoming a Street Children: Working Children on the Streets of Lima and Cusco", (ed. Lieten G. K.), *Hazardous Child Labor In Latin America*, Springer, New York.
- Şişman, Y. (2006), "Sokakta Çalışan Çocukların Yaşam Koşulları ve Gelecek Beklentileri", *Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), 251-275.
- Şişman, Y., Eteçi, H. (2017). "Sosyal Politika Açısından Enformel Sektörün Bir Yansıması: Sokakta Çalışan Çocuklar", *International Journal of Academic Value Studies*, 3 (12), 172-191.
- Temiz, H. E. (2008), "Dünyada Kronik Yoksulluk ve Önleme Stratejileri", *Çalışma ve Toplum Dergisi*, (2), 61-100.
- Tokol, A. (2013), "Sosyal Politika" İçinde, (Ed. A. Tokol, Y. Alper), Dora Yayıncılık, Bursa.
- Torsen, D. (2012), Children Working in the Urban Informal Economy, Evidence from West and Central Africa, *Discussion Paper. UNICEF WCAR, Dakar*.
- Trent, J., Kotze, A. (2009), "A Place in Society? Strengthening Livelihood Opportunities for Street Children-A Rights-Based Approach", *Social Work/Maatskaplike Werk*, 45 (2), 182-197.
- Tunçcan, N. (2000), "Çocuk İşçiliği: Nedenleri, Boyutları ve Küreselleşen Dünyadaki Konumu", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (43-44), 243-259.
- Uğurlu, Z., Gülsen, İ. A. (2014), "Çocuk Hakları ve Hukuki Bağlamda Çocuğun İhmal ve İstismardan Korunması", *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1 (1), 1-24.
- UCW. (2010), Joining Forces Against Child Labour: Inter-Agency Report for the Hague Global Child Labour Conference of 2010, International Labour Organization and Understanding Children's Work (UCW), Geneva.
- UNICEF. (2010), Sokakta Yaşayan ve/veya Çalıştırılan Çocuklara Yönelik Hizmet Modelinin ve İl Eylem Planlarının Değerlendirilmesi Raporu, Ankara.
- UNICEF. (2012), All Children in School By 2015, Global Initiative On Out-Of-School Children. Turkey Country Study, Unesco Institute for Statistics.

UNICEF. (2014), *Child Labour and UNICEF In Action: Children at the Centre*, United Nations Children's Fund (UNICEF).

Van de Glind, H. (2010), *Migration And Child Labour Exploring Child Migrant Vulnerabilities And Those of Children Left-Behind*, Working Paper, International Labour Office (ILO). Geneva.

Veeran, V. (2004), "Working With Street Children: A Child-Centred Approach," *Child Care in Practice*, 10 (4), 359-366.

Veleso, L. (2012), "Child Street Labor in Brazil: Licit and Illicit Economies in The Eyes of Marginalized Youth", *The South Atlantic Quarterly*, 111 (4), 663-679.

Yaşar, E., Özer, Ö., Özcan, S. E., Güner, Ü. (2007), "Yoksullaşan Dezavantajlı İşgücü Grupları", *IV. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi*, Çanakkale, 748-758.

Yetim, N., Çağlayandereli, M. (2007), "Toplumsal Algı Boyutuyla Sokakta Çalışan Çocuklar: Mersin Örneği", *Sosyoloji Dergisi*, (14), 31-55.

Zamfir, L. (2019), *Child Labour A Priority for EU Human Rights Action*. European Parliamentary Research Service (EPRS), Briefing Paper.